

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Regionální témata v periodiku Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums (1883-1913)

Diplomová práce

Studijní program: N7105 – Historické vědy

Studijní obor: 7105T021 – Historie

Autor práce: **Bc. Jan Virt**

Vedoucí práce: PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jan Virt**
Osobní číslo: **P13000636**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historie**
Název tématu: **Regionální témata v periodiku Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums (1883-1913)**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomní práce je souborná analýza článků a studií v Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums (resp. Zeitschrift des Nordböhmisches Gewerbemuseums) za léta 1883-1913, v níž student zjistí intenzitu provázanosti regionálních témat publikovaných v tomto periodiku s jinými lokálními výzkumy a náměty v časové návaznosti v místních vlastivědných sbornících. Komparuje také míru využívání pramenů a literatury (monografií, studií a článků) vycházejících z dobových vlastivědných zájmů badatelů o Frýdlantsku a Liberecku.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bibliografie:

LUG, Viktor: Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis, Reichenberg 1942

NEVRLÝ, Miloslav: Bibliografie Jizerských hor do roku 1945, SbSM Přír. vědy 15, 1986, s. 195-252

Literatura:

Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder 1-3, München 1979-1999

Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a edic historických pramenů, Dolní Břežany 2000

Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech, Praha 2006

KUTNAR, František MAREK, Jaroslav: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Praha 1997

LOZOVIUK, Petr: Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen, Leipzig 2008

MOHR, Jan: Sto let periodických publikací Severočeského muzea, SbSM - Historia 7, 1984, s. 5-24

Regionalgeschichte in Europa. Methoden und Erträge der Forschung zum 16. bis 19. Jahrhundert, (hgg. S. Brakensiek A. Flügel), Paderborn 2000

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

4. května 2015

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Děkuji PhDr. Milanu Svobodovi, PhD., za odborné rady, ochotu a všechny čas, který mi věnoval při vedení mé diplomové práce. Za kritické připomínky a zpřístupnění sbírkových předmětů děkuji PhDr. Janu Mohrovi a Mgr. Oldřichu Palatovi z uměleckohistorického oddělení Severočeského muzea v Liberci. Děkuji také Mgr. Anně Kašparové z knihovny Seveočeského muzea v Liberci za poskytnutí příjemného prostředí ke studiu.

Anotace

Cílem diplomové práce je souborná analýza regionálně historických článků v časopise *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* vydávaném Severočeským průmyslovým muzeem v Liberci v letech 1883–1913. Práce komparuje míru využívání pramenů a literatury vycházejících ze zájmu badatelů. Námětem výzkumu je také určení míry intenzity provázanosti regionálních témat publikovaných v tomto periodiku s dobovými lokálními výzkumy v místních vlastivědných časopisech.

Klíčová slova: periodikum, region, regionální historie, historiografie, severní Čechy, časopis, muzeum, Gustav Edmund Pazaurek.

Summary

Purpose of this thesis is to analyse regional history articles in the journal *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* issued by the North Bohemian Industrial Arts Museum in years 1883–1913. The thesis compares selection of resources and reference literature between different article authors and against their known interests. Secondary topic of the research is to determine the level of interconnection between regional topics covered in this journal and the contemporary regional research in local history magazines.

Key words: periodical, region, regional history, historiography, north Bohemia, magazine, museum, Gustav Edmund Pazaurek.

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Dosavadní vývoj bádání.....	12
3. Vznik a vývoj Severočeského muzea v Liberci do počátku 20. století.....	17
4. Autoři regionálně historických článků v časopise Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums.....	20
4.1 Gustav Edmund Pazaurek.....	23
4.1.1 Zprávy a recenze.....	25
4.1.2 Zámek Frýdlant.....	28
4.1.3 Zámek Náchod.....	34
4.1.4 Kostel Navštívení Panny Marie v Hejnicích.....	42
4.1.5 Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí.....	46
4.1.6 Malované terče Spolku libereckých ostrostřelců.....	50
4.1.7 Bitva u Liberce.....	53
4.1.8 Liberecký zámek.....	58
4.1.9 Liberecké domovní portály.....	59
4.2 Ernst Schwedeler-Meyer.....	65
4.2.1 Liberecká architektura a Vídeňský dopis.....	65
4.3 Heinrich Schindler.....	68
4.3.1 Stavební projekt architekta Oskara Rösslera.....	68

4.4 Josef Kubina.....	70
4.4.1 Ida Madelaine Demuthová.....	70
4.4.2 Liberecká architektura a Vídeňský dopis II.....	71
4.5 Louis Trenkler.....	74
4.5.1 Historie soukenictví na Liberecku.....	74
4.6 Ostatní.....	79
4.6.1 Památník císaře Františka Josefa I.....	79
5 Závěr.....	81
6 Seznam pramenů a literatury.....	83
6.1 Prameny.....	83
6.1.1 Prameny archivní.....	83
6.1.2 Prameny tištěné.....	83
6.2 Literatura.....	88

1. Úvod

Cílem diplomové práce je analýza článků a studií v časopise *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* (respektive *Zeitschrift des Nordböhmischen Gewerbemuseums – Neue Folge*) za léta 1883–1913, věnovaných regionálním dějinám Liberecka a Frýdlantska. Námět výzkumu tvoří posouzení míry využití tehdy známých a přístupných historických pramenů a odborné literatury badateli při zpracování regionálních témat v tomto periodiku. Předmětem výzkumu je také snaha určit, zda se jedná o odborné články nebo populárně naučné texty určené širší veřejnosti zajímající se o historii Liberecka. Sledována je rovněž intenzita provázanosti regionálních témat s dobovými lokálními výzkumy publikovanými v časové návaznosti v místních vlastivědných sbornících a periodikách – totiž do jaké míry probíhal mezi místními historiky prostřednictvím jejich textů odborný diskurz nad jednotlivými tématy a zda se v něm odrážela paradigmatata minulých generací badatelů v interpretaci pramenů, nebo jestli a jak se vůči výkladu svých předchůdců vymezovali. Námětem výzkumu je také to, jakým způsobem autoři studií regionální dějiny konstruovali, jak je zasazovali do obecného historického vývoje a kterými tématy se zabývali. Práce věnuje pozornost také krátkým dobovým zprávám či recenzím o nově publikované regionální literatuře.

Primárním pramenem diplomové práce je muzejní časopis *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*. Severočeské průmyslové muzeum v Liberci začalo s vydáváním svého periodika od 1. 3. 1883.¹ Časopis zprvu vycházel pravidelně měsíčně formou dvoustránkové přílohy libereckých novin *Reichenberger Zeitung*, která informovala čtenáře o probíhajících výstavách či

¹ *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*, roč. 1, 1883, s. 1. Ve funkci odborného redaktora časopisu působil muzejní kustod, jenž každoročně publikoval také zprávu o činnosti kuratoria za uplynulý rok.

připravovaných přednáškách, nových akvizicích a činnosti muzejního kuratoria. Tradici publikování odborných studií zahájil nový muzejní kustod, hamburský architekt Wilhelm Daniel Vivié, jenž od roku 1884 převzal redakci časopisu. V muzejním časopise publikoval kromě svých drobných statí i články předních odborníků o teorii a historii uměleckých řemesel. Periodikum se zabývalo také otázkami odborného školství a uměleckoprůmyslové výroby.² Obsahem časopisu se staly rovněž černobílé fotografie sbírkových předmětů. Vivié zmenšil formát časopisu a rozšířil jeho rozsah na 8 až 12 stran. V roce 1887 převzal redakci periodika Albert Hofmann, který doplnil jeho obsah články o uměleckoprůmyslových muzeích. Od roku 1890 přestal muzejní časopis vycházet v příloze novin *Reichenberger Zeitung* a stal se samostatným periodikem.³ V roce 1892 nastoupil do funkce muzejního kustoda historik umění Gustav Edmund Pazaurek, který významným způsobem pozvedl odbornou úroveň časopisu. Pazaurek se ujal publikování většiny odborných článků; menší část obsahu tvořily práce odborníků ve specializovaných oborech. Rozsáhlé studie však byly věnovány také výstavám odborných škol, které reprezentovaly přehledku jejich uměleckořemeslné produkce.⁴ Změna názvu časopisu na *Zeitschrift des Nordböhmisches Gewerbemuseums – Neue Folge* nastala v roce 1906 po odchodu muzejního kustoda Gustava Edmunda Pazaurka. Časopis začal od roku 1907 vycházet dvakrát ročně ve formě dvojčísel, jejichž rozsah dosahoval 62 stran. Nově se v něm objevovaly celostránkové fotoreprodukce sbírky užitého umění z odkazu Heinricha von Liebiega, zprávy o vývoji umění ve světě a aukcích starožitností. Časopis v této podobě vycházel do roku 1913. Jeho vydávání poté přerušila vypuknutí první světové války. Špatná finanční situace muzea, jež vznikla v důsledku vysokých nákladů na stavbu vlastní budovy dle návrhu architekta Friedricha Ohmanna,

2 MOHR, Jan: Sto let periodických publikací Severočeského muzea, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 7, 1984, s. 6.

3 KAŠPAROVÁ, Anna: První časopis Severočeského muzea, in: *Jubilejní čtvrtletník Severočeského muzea v Liberci*, roč. 3, 2013, č. 1, s. 1, ISSN 1805-0964.

4 MOHR, Jan: *Sto let periodických publikací Severočeského muzea*, s. 8.

způsobila, že prostředků pro vydávání odborného periodika se nedostávalo ani po skončení první světové války. K obnovení odborné publikační činnosti Severočeského muzea došlo až v padesátých letech 20. století. V roce 1952 proběhl první pokus o obnovení muzejního časopisu. *Zpravodaj muzeí Libereckého kraje* byl publikován formou cyklostylované neprodejně tiskoviny. V roce 1955 muzeum vydalo první čtyři čísla *Zpravodaje Severočeského muzea*, jež sloužila především jako metodická příručka pro pracovníky muzeí v regionu.⁵ Až v roce 1958 bylo vydáno první číslo *Sborníku Severočeského muzea*. Ten byl rozdělen na společenskovednou a přírodovědnou řadu, které obě vycházejí dodnes. Od roku 2011 vychází také *Čtvrtletník Severočeského muzea v Liberci*, který popularizační formou seznamuje veřejnost s připravovanými výstavami, činnostmi odborných pracovníků a s děním v muzeu.⁶ Přináší rovněž krátké články věnované muzejním sbírkám, regionálním dějinám a historii muzea.

5 MOHR, Jan: *Sto let periodických publikací Severočeského muzea*, s. 10.

6 Čtvrtletník je k dispozici v elektronické podobě, viz Čtvrtletník Severočeského muzea v Liberci [online], [vid. 3. 4. 2016], dostupné z: <http://www.muzeumlb.cz/?page=ctvrtletnik>.

2. Dosavadní vývoj bádání

Badatelům v oblasti historie německého dějepisectví v českých zemích dodnes bohužel chybí moderní monografická syntéza, mohou proto pracovat pouze s dílčími studii a články ve sbornících či časopisech. Vývojem německé historiografie v českých zemích se v krátkosti zabývá několik kapitol v obsáhlé monografii Jaroslava Marka a Františka Kutnara o historii českého a slovenského dějepisectví.⁷ Je však nutno poznamenat, že se jedná u publikaci, jejíž přístup k dějinám je založen na koncepci vycházející z historiografie šedesátých a sedmdesátých let 20. století. Řadu nových témat do výzkumu o německém dějepisectví v českých zemích přinesly dva sborníky *Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848* z konferencí pořádaných Univerzitou J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.⁸ Studii o vývoji německé historiografie v českých zemích ve druhé polovině 19. století publikovala Jana Mandlerová ve Sborníku historickém.⁹ Autorka v článku analyzuje německou historickou produkci v oblasti státoprávního poměru Čech ke Svaté říši římské národa německého a habsburské monarchii. Pro základní orientaci v tématu předložené diplomové práce lze využít stručné biogramy německých historiků publikované v řadě *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder*¹⁰ a také v soudobých nekrolozích otištěných v regionálních periodikách. Osobnostem německých kronikářů, archivářů a vydavatelů historických edic jsou věnovány dva sborníky *Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických*,

7 KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, 3. doplněné vyd. Praha, Lidové noviny 2009, ISBN 978-80-7106-402-2.

8 *Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848 I–II*, Ústí nad Labem, Albis International 1996–1997, ISBN 80-901761-6-X (sv. 1) 80-86067-04-1 (sv. 2).

9 MANDLEROVÁ, Jana: Tematická orientace německé historiografie v Čechách ve druhé polovině 19. století, in: *Sborník historický*, roč. 36, 1989, s. 99–132.

10 *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder I–III*, 1. vyd. München, Oldenbourg 1979–2000 (řada ještě pokračuje, ale není ukončena).

archivnictví a edic historických pramenů¹¹ a Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech¹² z konferencí pořádaných katedrou historie Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Biogramy německých archivářů působících v českých zemích do roku 1945 lze nalézt také v publikaci *Biografický slovník archivářů českých zemí*.¹³ Vzájemnými vztahy české a německé historiografie se zabýval Jan Křen v referátu na semináři *Bilance výzkumu česko-německých vztahů a německých studií v České republice*.¹⁴ Autor zde pojednal o odlišných myšlenkových východiscích, skrze která čeští a němečtí badatelé vnímali dějiny střední Evropy v průběhu 19. a 20. století. Věnoval se především otázkám nacionalismu a jeho vlivu na politické vztahy Čechů a Němců v ČSR ve dvacátých až třicátých letech 20. století i tématu odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce. O problematice vztahů regionálních a obecných dějin v německé historiografii pojednává článek Dagmar Baumannové.¹⁵ Autorka se v příspěvku věnovala metodologii regionalismu a vlivům jednotlivých disciplín historické vědy na regionální výzkum. Přehledem o nejvýznamnějších osobnostech německých regionálních historiků v severozápadních Čechách je článek Václava Houfka.¹⁶

11 *Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a edic historických pramenů*, PÁTKOVÁ, Hana (ed.), Dolní Břežany, Scriptorium 2000, ISBN 80-86197-20-4.

12 *Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech*, PÁTKOVÁ, Hana (ed.), Dolní Břežany, Scriptorium 2006, ISBN 80-86197-70-0.

13 HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 1. vyd. Praha, Libri 2000, ISBN 80-7277-023-3.

14 KŘEN, Jan: *Politické aspekty vztahů české a německé historické vědy. Strojopis referátu předneseného na semináři „Bilance výzkumu česko-německých vztahů a německých studií v České republice“ konaného v Praze ve dnech 4. až 6. prosince 1996*, Praha, 1996. Strojopis o rozsahu 34 stran je uložen v Krajské vědecké knihovně v Liberci pod signaturami B 42383 a B 42383 a.

15 BAUMANNOVÁ, Dagmar: *Obecná problematika regionalismu v německé historiografii*, in: *Sborník Muzea Blansko*, roč. 2, 1996, s. 3–10, ISSN 1211-6688.

16 HOUFEK, Václav: *Regionální dějepisectví a nacionalizace společnosti do roku 1918 na příkladu Ústecka*, in: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*, KAISEROVÁ, Kristina – RAK, Jiří (edd.), Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně 2008, ISBN 978-80-

Prostřednictvím analýzy jejich vlastivědných děl autor reflektuje spojitost mezi nacionalizací německého obyvatelstva ve druhé polovině 19. století a jejím vlivem na utváření historického vědomí. Historií německého národopisu v českých zemích a vzájemnými vztahy Čechů a Němců v akademickém prostředí se zabýval Petr Lozoviuk.¹⁷ Ke zpracování tématu využívá tato diplomová práce také bibliografie libereckého regionu, které sestavili Viktor Lug¹⁸ a Miloslav Nevrlý.¹⁹

Nejucelenějšími díly o historii Severočeského muzea v Liberci jsou publikace vydané k jeho významným jubileím. Ke stému výročí své existence vydalo Severočeské muzeum monografii, která ve stručnosti představuje historii této instituce.²⁰ Na její závěr je rovněž přiložen seznam výstavní a publikační činnosti muzea. Historii muzea shrnul v monografii vydané při příležitosti pětasedmdesáti let existence také Vladimír Pávek.²¹ Krátké příspěvky k historii muzea publikovali Jan Mohr²² a Oldřich Palata²³ v katalogu výstavy florálního dekoru *Půvab květů historie*. Vývoj Severočeského muzea z hlediska organizačních změn, statutu a personálního obsazení od počátků existence instituce do závěru padesátých let 20. století popsal Bohumil Nuska ve studii *Dějiny Severočeského muzea*.²⁴ Se vznikem Severočeského muzea

7414-053-2, s. 64–104.

17 LOZOVIUK, Petr: *Interethnik im Wissenschaftsprozess: deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, 1. vyd. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2008, ISBN 978-3-86583-288-7.

18 LUG, Viktor: *Schriften über Reichenberg und Reichenberger Kreis*, 2. vyd. Reichenberg, Landschaftsverein Jeschken-Iserland des Deutschen Heimatbundes 1942.

19 NEVRLÝ, Miroslav: Bibliografie Jizerských hor do roku 1945, *Sborník Severočeského muzea. Přírodní vědy*, roč. 15, 1986, s. 195–252.

20 *100 let Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1973.

21 PÁVEK, Vladimír: *Sedmdesát pět let Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Železný Brod, Beseda 1949.

22 MOHR, Jan: Historie budov, ve kterých Severočeské muzeum sídlilo, in: *Půvab květů historie*, NOVÁKOVÁ, Kateřina Nora (ed.), Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 2013, ISBN 978-80-87266-15-1, s. 17–23.

23 PALATA, Oldřich: Malé ohlédnutí za historií Severočeského muzea v Liberci, in: *Půvab květů historie*, NOVÁKOVÁ, Kateřina Nora (ed.), Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 2013, ISBN 978-80-87266-15-1, s. 9–16.

a stavbou jeho budovy seznamuje čtenáře práce Gustava Edmunda Pazaureka.²⁵ Ten publikoval rovněž několik průvodců po uměleckohistorických sbírkách muzea.²⁶ Historii vývoje odborného periodika vydávaného Severočeským muzeem v Liberci zasvětil svůj článek Jan Mohr.²⁷ V této stati publikoval také seznam významných studií z jednotlivých oborů historie, etnografie, umění, muzejnictví a odborného školství. Analýzou muzejního periodika za léta 1883–1913 se ve své bakalářské práci zabývala Vendula Harantíková.²⁸ Autorka se zaměřila na analýzu proměn struktury muzejního periodika a odborných článků o výtvarném i užitém umění. Práce se věnuje také textům o krátkodobých výstavách muzea. Popularizační formou pojala téma odborného periodika Severočeského muzea za léta 1883–1913 rovněž Anna Kašparová.²⁹ Působení Gustava Edmunda Pazaureka v Severočeském průmyslovém muzeu popsal Walter Fuger.³⁰ Na základě analýzy finančních podmínek muzea autor přibližuje, jakým způsobem mohl Pazaurek rozvíjet

24 NUSKA, Bohumil: Dějiny Severočeského muzea, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 2, 1959, s. 3–28.

25 PAZAUREK, Gustav Edmund: *Das Nordböhmisches Gewerbemuseum 1873–1898. Denkschrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, 1. vyd. Reichenberg, Nordböhmisches Gewerbemuseum 1898.

26 PAZAUREK, Gustav Edmund: *Kleiner Führer durch das Nordböhmisches Gewerbemuseum in Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlag des Museums 1899. *Die Gläserammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, 1. vyd. Leipzig, Karl W. Hiersemann 1902. *Kunstschmiede- und Schlossarbeiten des 13. - 18. Jahrhunderts: aus den Sammlungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, 1. vyd. Leipzig, Karl W. Hiersemann 1905. *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände. Nordböhmisches Gewerbemuseum*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlag des Nordböhmisches Gewerbe-Museums 1898. *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände. Nordböhmisches Gewerbemuseum, 2. Folge*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlag des Nordböhmisches Gewerbe-Museums 1905.

27 MOHR, Jan: Sto let periodických publikací Severočeského muzea, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 7, 1984, s. 5–24.

28 HARANTÍKOVÁ, Vendula: *Časopis Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums – Zprávy Severočeského průmyslového muzea*, bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická 2014, vedoucí práce Anna Habánová.

29 KAŠPAROVÁ, Anna: První časopis Severočeského muzea, in: *Jubilejní čtvrtletník Severočeského muzea v Liberci*, roč. 3, 2013, č. 1, s. 1–3, ISSN 1805-0964.

30 FUGER, Walter: Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archiven 1991*, München 1992, s. 21–55, ISSN 0944-0763.

svou činnost muzejního kustoda. Biografií Gustava Edmunda Pazaurka je diplomová práce Lenky Tvrzníkové.³¹ Ta pojednává o osobním i profesním životě významného historika umění a kustoda uměleckoprůmyslových muzeí v Liberci a ve Stuttgartu. Analyzuje Pazaurkovo odborné dílo v oboru dějin umění a rovněž jeho práci muzejní – sbírkotvornou i přednáškovou činnost, pozici muzejního kustoda a vytvoření výstavní koncepce stálé expozice umění a uměleckých řemesel v Severočeském průmyslovém muzeu v Liberci. Práce rovněž předkládá Pazaurkovu bibliografii. Nekrolog Gustava Edmunda Pazaurka publikoval Karel Herain v časopise *Umění*.³²

31 TVRZNÍKOVÁ, Lenka: *Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935)*, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta 2011, vedoucí práce Milan Togner.

32 HERAIN, Karel: Ředitel Dr. Gustav Edmund Pazaurek zemřel, in: *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci*, roč. 8, 1935, s. 273–274.

3. Vznik a vývoj Severočeského muzea v Liberci do počátku 20. století

Severočeské muzeum bylo založeno roku 1873 Živnostenským spolkem města Liberce (Gewerbeverein der Stadt Reichenberg), jehož sekce pro stavebnictví a kreslení organizovala již od roku 1841 kreslířskou školu. Podnětem pro vznik muzea byla putovní výstava vídeňského Österreichisches Museum für Kunst und Industrie instalovaná v Liberci roku 1868. Vzniku muzea předcházely v Živnostenském spolku diskuze o odborném zaměření nové instituce. Zatímco sekretář spolku Eduard Tobisch prosazoval koncepci živnostenského muzea se sbírkami průmyslových vzorků, profesor kreslení na liberecké reálné škole Rudolf Müller zastával myšlenku zřízení uměleckoprůmyslového muzea.³³ Výsledek představoval určitý kompromis obou názorů. Po schválení návrhu budoucího směřování muzea se důležitou otázkou stalo jeho financování a získání vhodných prostor pro uložení a prezentaci sbírkových předmětů. Muzejnímu komitétu se již na podzim roku 1873 podařilo získat stálou roční podporu tři tisíc zlatých od ministerstva obchodu. Finanční prostředky poskytovaly i liberecké spolky a úřady. Magistrát města Liberec muzeu přidělil prostory pro prezentaci exponátů v podkrovních místnostech měšťanské školy v Orlí ulici, kde 2. prosince 1873 proběhlo slavnostní otevření expozice, již připravili členové muzejního komitétu Heinrich Liebieg a Gustav Sachers. Již tehdy však bylo zřejmé, že prostory nebudou dostačovat pro dlouhodobý provoz muzea. Proto se muzeum po čtyřech letech přemístilo do domu U Červeného orla na Novoměstském náměstí.³⁴

33 *100 let Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1973, s. 14.

34 MOHR, Jan: Historie budov, ve kterých Severočeské muzeum sídlilo, in: *Půvab květů historie*, NOVÁKOVÁ, Kateřina Nora (ed.), Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 2013, ISBN 978-80-87266-15-1, s. 17.

Po odchodu Eduarda Tobische z Liberce začal Rudolf Müller realizovat svou koncepci uměleckořemeslného muzea, jež se plně prosadila v roce 1882, kdy se ustavil Spolek Severočeského průmyslového muzea (Verein des Nordböhmisches Gewerbemuseums), jenž z muzea učinil samostatnou instituci. Nárůst muzejních sbírek v osmdesátých letech 19. věku vyvolal potřebu větších prostor, a proto se muzeum přestěhovalo do domu doktora Görlacha v Ludmilině ulici.³⁵ V letech 1890–1892 se muzeum ocitlo v tíživé finanční situaci v důsledku odnětí státní podpory. Zemský výbor předložil kuratoriu podmínky, za nichž byl ochoten pokračovat v poskytování finanční podpory. Muzeum podmínky přijalo a upravilo dle nich své stanovy – nadále mělo spolupracovat s německými i českými vědeckými ústavy, vyhovět českým žádostem o využití muzejních vzdělávacích prostředků, souhlasilo s právem Zemského výboru vysílat do muzejního kuratoria po jednom zástupci české i německé národnosti a také se zavázalo k vydání českojazyčného katalogu pro české návštěvníky.³⁶

Prostory Görlachova domu přestávaly vyhovovat potřebám muzea již v průběhu osmdesátých let 19. století; pro výstavní účely se musely pronajímat místnosti na zámku či na radnici. Po vzoru Musea království Českého bylo rozhodnuto o výstavbě vlastní budovy. Kuratoriu se podařilo od Zemského výboru v Praze získat finanční podporu ve výši 150 000 zlatých. Částkou 100 000 zlatých přispěli podnikatelé z Liberce a finanční podporu poskytlo také město Liberec. Zprvu se uvažovalo o umístění budovy do blízkosti Liberecké spořitelny. Návrh projekční kanceláře Miksch & Niedzielski byl však odmítnut z důvodů špatného osvětlení a nebezpečí ohrožení muzejní budovy a sbírek požárem z blízkých nájemních domů. Muzejní spolek s městem se poté rozhodl pro umístění muzejní budovy do rozvíjející se vilové čtvrti západně od třídy císaře Františka Josefa (dnešní Masarykovy), kde se uvolnil pozemek po

35 MOHR, Jan: *Historie budov, ve kterých Severočeské muzeum sídlilo*, s. 19.

36 *100 let Severočeského muzea v Liberci*, s. 17.

botanické zahradě přesunutě mimo prostory vznikající zástavby. Z architektonické soutěže vzešlo pět nejlepších návrhů, z nichž pro realizaci stavby byl zvolen projekt architekta Friedricha Ohmanna.³⁷ Podklady pro započetí prací se však od Ohmanna kvůli dlouhým odkladům nedařilo získat, projekt proto dokončil berlínský architekt Hans Grisebach. Realizace stavby byla zadána liberecké firmě Gustav a Ferdinand Miksch. Stavební práce započaly v březnu 1897 a již na podzim téhož roku byla dokončena hrubá stavba. Ke slavnostnímu otevření budovy došlo 18. prosince 1898, v den padesátého výročí vlády císaře Františka Josefa I. Dokončovací práce však pokračovaly ještě v průběhu roku 1899.³⁸ Původní rozpočet stavby 550 000 zlatých byl překročen až na konečnou částku přes 1 250 000 zlatých, čímž se znovu značně zhoršila finanční situace muzea. Finanční podpory spolků a Zemského výboru proto postačovaly pouze na nutný provoz muzea.³⁹ Sbírkový se rozrůstaly především prostřednictvím darů. Zhoršení finanční situace se nadále prohlubovalo po roce 1910, kdy Zemský výbor přestal muzeu poskytovat pravidelnou roční podporu. V letech první světové války došlo k dalšímu výraznému poklesu sbírkotvorné činnosti muzea a přerušení konání výstav i přednášek.

37 MOHR, Jan: *Historie budov, ve kterých Severočeské muzeum sídlilo*, s. 20.

38 MOHR, Jan: *Historie budov, ve kterých Severočeské muzeum sídlilo*, s. 23.

39 *100 let Severočeského muzea v Liberci*, s. 22.

4. Autoři regionálně historických článků v časopise *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*

Tato kapitola představuje jednotlivé autory a jejich články o historii Liberecka či Frýdlantska publikované v muzejním periodiku *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* (respektive v letech 1906–1913 *Zeitschrift des Nordböhmischen Gewerbemuseums*). V případě, že bylo možné potřebné údaje dohledat, uvádím k osobnostem autorů stručné biogramy. Dále analyzuji jejich příspěvky. Výzkum se předně zaměřuje na komparaci míry využívání historických pramenů a literatury. Zjišťuji, jakým způsobem autoři pracovali s tehdejší známou odbornou literaturou, totiž který výklad dějin z předchozího bádání přijímali, případně zda se vůči němu vymezovali vlastními interpretacemi nebo novými poznatky.

Každý historik pracuje s písemnými a jinými prameny, z nichž získává přehled o historické skutečnosti. Písemné prameny, jejichž svědectví mu poskytují souhrn faktů, však sepsali lidé, kteří k nim přistupovali z různých profesních myšlenkových, kulturních a filozofických hledisek své doby. Dějepisec je proto nucen vnímat výpověď pramenů prostřednictvím zvyklostí autorovy epochy. Přitom se však mnohdy může pouze domnívat, které myšlenky či pohnutky vedly autora k zaznamenání určité události. V případě, že se výpovědi některých pramenů významným způsobem rozcházejí, musí se historik na základě svých dosud nabytých znalostí o zkoumaném historickém jevu rozhodnout, které z pramenů lze považovat za věrohodné či nikoli, a z jakých příčin k nim takto přistupuje. Z tohoto souhrnu pramenů poté historik skládá obraz historické skutečnosti. Při výkladu minulosti je však determinován svým kulturním a filozofickým přesvědčením, které si osvojil prostřednictvím výchovy a vzdělání. Nelze přitom opomíjet ani jeho sociální

začlenění do společnosti. Pojetí skutečnosti se proto může v jeho díle promítat do ideologických tezí nesouvisejících bezprostředně s výzkumem pramenů. Historik, který se věnuje dějinám dějepiscectví, se musí orientovat jak v době dějepisců, jejichž historiografickými díly se zabývá, tak i v historických epochách, kterými se tito dějepisci odborně zaobírali. Historik dějepiscectví je však stejně tak ovlivňován kulturním a myšlenkovým světem své doby.

Primárním námětem této práce je určit, jakým způsobem pracovali autoři s odbornou literaturou a prameny. Snaží se vystihnout, jak přispěvatelé vnímali regionální historii ve vztahu k zemským a obecným dějinám, totiž zda místní děje konstruovali jako samostatné jevy odehrávající se prostřednictvím dějin jednoho šlechtického rodu, města či regionu, jež čistě chronologicky plynuly bez souvislosti s dějinami země, nebo jestli je propojovali s obecnou historií dané doby, která je ovlivňovala, spoluutvářela a zároveň byla jimi také utvářena. Předmětem výzkumu je také to, která témata byla pro autory textů významná a pro jejich doplnění odkazovali v poznámkovém aparátu na odbornou literaturu či prameny, a jakým způsobem tato témata do obecné historie začleňovali. Diplomová práce také reflektuje, jakým způsobem regionální badatelé dějiny konstruovali, totiž jak metodicky přistupovali k práci s historickými prameny, případně jak přijímali výklad historie předchozích dějepisců. Regionálnímu bádání se v 19. století po dlouhou dobu věnovali badatelé bez odborného historického vzdělání, kteří neznali metody práce s prameny, historické děje si vysvětlovali tak, jak je v pramenech nacházeli z výpovědí minulých generací – doba prvního odborně vzdělaného historika působícího v severních Čechách, Dr. Hermanna Hallwicha, spadá až do třetí čtvrtiny 19. století – dějiny se utvářely sestavením chronologického výčtu událostí vyňatých z písemných záznamů, v nichž zdánlivé bylo „napsáno

všechno“.⁴⁰ Tito dějepisci patřili zpravidla mezi intelektuálně a kulturně činné příslušníky místního měšťanstva, jehož způsob myšlení si osvojili.

Diplomová práce se zabývá mimo jiné také tím, jakým způsobem a zdali vůbec se autoři studií uveřejněných v muzejním periodiku stavěli či vymezovali k dějepisnému výkladu těchto předchozích generací místních badatelů. Jestliže však přispěvatelé muzejního periodika své čtenáře neodkazovali v poznámkovém aparátu na příslušnou literaturu či prameny, je třeba se ptát, jakým způsobem bychom tyto texty nebo jejich pasáže měli hodnotit. Jsme schopni určit, ze kterého pramene či literatury badatelův výklad vychází, jestliže se mohl původní text přejímáním a parafrázováním mezi díly jednotlivých dějepisců významným způsobem proměnit? Pakliže se nám podaří tento původní text dohledat, jsme s to říci, z jakého důvodu jej autor interpretoval tím či oním způsobem? Může se jednat o určitou formu ideologického výroku, který čtenáři předkládá způsob vnímání současnosti prostřednictvím „zpřítomnění minulosti“, jež můžeme považovat více za svědectví o době autora než za interpretaci historické skutečnosti? Otázkou také je, jakou roli představovaly studie o regionálních dějinách v periodiku, které vydávala instituce zaměřená primárně na uchovávání a prezentaci uměleckoprůmyslových výrobků a uměleckého řemesla.

40 SVOBODA, Milan: *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*, 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova v Praze – Togga 2011, ISBN 978-80-7308-356-4, s. 46.

4.1 Gustav Edmund Pazaurek

Gustav Edmund Pazaurek se narodil 21. května 1865 v rodině pražského advokáta Gustava Pazaurka. Po gymnaziálním studiu se roku 1883 zapsal na Právnickou fakultu německé Karlo-Ferdinandovy univerzity, záhy však přestoupil na Filozofickou fakultu, kde vystudoval dějiny umění. Studia zakončil doktorátem z filozofie roku 1888.⁴¹ V Severočeském průmyslovém muzeu začal působit ve funkci muzejního kustoda od 11. listopadu 1892.⁴² Náplň jeho práce byla prezentována veřejnosti prostřednictvím muzejního časopisu. Zatímco muzejní kuratorium řešilo organizační a finanční záležitosti, kustodovým úkolem bylo řídit péči o sbírky a odbornou, akviziční i výstavní činnost muzea. Poskytoval pomoc ve veřejném kreslířském sále a rozvíjel spolupráci s uměleckoprůmyslovými odbornými školami.⁴³ Badatelsky se Pazaurek věnoval především uměleckořemeslné tvorbě ze skla, keramiky a porcelánu, zabýval se však rovněž řadou jiných oblastí užitého i výtvarného umění. Podobu svých odborných článků publikovaných v *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* často založil na důkladném studiu určitého muzejního fondu. V odborných statích se Pazaurek zabýval také kulturněhistorickými památkami severních Čech, teorií umění, muzejnictvím a odborným školstvím.⁴⁴ Při studijních cestách měl možnost seznamovat se

41 Ve své dizertační práci se Pazaurek zabýval osobností malíře Karla Škréty. Práce se v původní podobě v Archivu Univerzity Karlovy do dnešní doby nedochovala, k dispozici však badatelé mají její knižní vydání publikované následujícího roku, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Carl Skreta (1610–1674). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des XVII. Jahrhunderts*, Praha, Fr. Ehrlich's Buch- und Kunsthandlung Bernard Knauer 1889.

42 PAZAUREK, Gustav Edmund: *Das Nordböhmische Gewerbemuseum 1873–1898. Denkschrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, 1. vyd. Reichenberg, Nordböhmisches Gewerbemuseum 1898, s. 31. O Pazaurově zvolení do funkce muzejního kustoda informoval muzejní časopis v článku o činnosti kuratoria, viz *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*, roč. 10, 1892, s. 31.

43 *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*, roč. 1, 1883, s. 1.

44 Pazaurek se věnoval také teoretickým otázkám práce se sbírkovými předměty; jeho významným dílem v tomto oboru je stať o výzkumu prevence desktrukce skla, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Kranke Gläser*, in: *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*, roč. 21, 1903, s. 104–117.

s uměleckoprůmyslovými sbírkami a expozicemi evropských muzeí.⁴⁵ Po dostavbě budovy Severočeského průmyslového muzea bylo potřeba vytvořit stálou expozici. Dle Pazaurova návrhu byly v přízemí instalovány předměty z prehistorie, klasického starověku a starých asijských kultur. Následovala prezentace uměleckých řemesel od středověku až po empirii. Expozice pokračovala předměty řazenými dle materiálů a způsobů zpracování. Závěr expozice tvořilo soudobé užité umění.⁴⁶ Funkci kustoda v Severočeském průmyslovém muzeu v Liberci Pazaurek opustil v roce 1905 patrně kvůli neshodě ohledně instalace odkazu Heinricha Liebiega, jež by svým umístěním zasahovala i do prostor určených pro expozici soudobého užitého umění.⁴⁷

V roce 1906 byl Pazaurek jmenován ředitelem Zemského průmyslového muzea ve Stuttgartu. Pazaurek po svém nástupu do funkce zahájil výraznou změnu sbírkotvorné koncepce, jež se místo technicistní a soudobé uměleckoprůmyslové produkce nadále zaměřovala pouze na umělecky hodnotná díla historických slohových etap, přistoupilo se však i k úpravě dosavadních stanov muzea.⁴⁸ S reorganizací sbírkových fondů souviselo rovněž řešení návrhu nové stálé expozice muzea, jež se zakládala na prezentaci jednotlivých oborů uměleckého řemesla: zcela nově bylo vytvořeno oddělení kýchů. Z funkce ředitele Zemského průmyslového muzea Pazaurek odešel v dubnu 1932 v důsledku sporu o využití muzejních prostor. Zatímco Pazaurek požadoval zachování dosavadní uměleckořemeslné expozice, prosazoval

45 TVRZŇÍKOVÁ, Lenka: *Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935)*, s. 115–116.

46 PALATA, Oldřich: *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1988, s. 6–7.

47 MOHR, Jan: Umělečtí kováři a zámečníci při stavbě budovy Severočeského průmyslového muzea v Liberci, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 13, Liberec 2004, s. 76, pozn. 43, ISSN 0232-0592. Oldřich Palata tuto hypotézu podporuje tvrzením, že by instalace odkazu Heinricha von Liebiega výrazně narušila Pazaurovu koncepci stálé expozice muzea, viz SUCHOMEL, Filip – PALATA, Oldřich: *Japonská sbírka Severočeského muzea v Liberci. The Japanese collection of the North Bohemian Museum in Liberec*, 1. vyd. Praha, Národní galerie 2000, ISBN 80-7035-241-8, s. 12, pozn. 25. Důvodem pro Pazaurovův odchod z funkce kustoda však mohl být také dlouhodobý nedostatek finančních prostředků pro nové akvizice, viz PALATA, Oldřich: *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1988, s. 8.

48 TVRZŇÍKOVÁ, Lenka: *Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935)*, s. 153.

naproti tomu Zemský živnostenský úřad, jenž muzeum zřizoval, aby se koncepce stálé výstavy přiklonila k technickému zaměření.⁴⁹ Zbytek života poté Pazaurek strávil na zámku Altmannshofen v Bádensku-Württembersku, kde zemřel 27. ledna 1935 ve věku nedožitých sedmdesáti let.⁵⁰

4.1.1 Zprávy a recenze

Významný objev v oblasti uměleckého řemesla uveřejnil Pazaurek v roce 1905.⁵¹ V soukromé sbírce doktora Ferdinanda Katze⁵² objevil dřevořezbu s reliéfem vyobrazení starého Liberce.⁵³ Na reliéfu se v horní části nachází Pieta, kterou přidržují andělé. Dolní část zaujímá vyobrazení Liberce, na němž jsou jasně rozpoznatelné některé významné budovy (zámek, stará radnice, kostel Nalezení sv. Kříže a kostel sv. Antonína Velikého, pivovar, panský dvůr, městský špitál). Vznik reliéfu Pazaurek datoval podle erbů rodů Gallasů a Colonna-Felsů umístěných pod vyobrazením města. V roce 1726 si Filip Josef hrabě z Gallasu vzal za manželku Annu Marii z Colonna-Felsu. Z toho Pazaurek usuzuje, že reliéf vznikl před rokem 1757 (přesněji jej datuje kolem

49 TVRZNÍKOVÁ, Lenka: *Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935)*, s. 186.

50 V roce 1946 odkoupil kníže Erich von Waldburg-Zeil část Pazaurovy pozůstalosti, která je uložena na zámku Zeil v blízkosti zámku Altmannshofen a města Leutkirch im Allgäu. Ucelený pozůstalostní fond však není k dispozici, viz TVRZNÍKOVÁ, Lenka: *Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935)*, s. 23. Archivní prameny k působení Pazaureka v Severočeském průmyslovém muzeu jsou ve formě kopií rukopisné úřední korespondence uloženy v muzejním archivu, viz Archiv Severočeského muzea, Copir-Buch Nr. 9, 1893–1905.

51 PAZAUREK, Gustav Edmund: Ein Alt-Reichenberger Stadtbild, in: *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 23, 1905, s. 11.

52 Dr. Ferdinand Katz je v libereckém výročním adresáři pro rok 1905 uváděn jako lékař ordinující na adrese Wienerstrasse 24 (dnešní Moskevská ulice), viz *Erwerbszweige nach Gruppen geordnet*, in: *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, Rudolf Gerzabek 1904, s. 1.

53 Reliéf byl roku 1935 darován do sbírek libereckého vlastivědného muzea Heimathort, odkud byl na začátku padesátých let 20. století předán Národní kulturní komisi, která jej deponovala na zámku Sychrov a kolem roku 1960 byl reliéf zařazen do sbírek Severočeského muzea, kde se nyní nachází v podsбірce Etnografie pod inventárním číslem Eg 2369, viz SCHEYBAL, Josef Václav: Nejstarší veduta Liberce, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 9, 1988, s. 212.

roku 1740), kdy se dva roky po smrti Filipa Josefa hraběte z Gallasu ujal libereckého panství rod Clam-Gallasů.⁵⁴

Pazaurek zhodnotil ve dvou krátkých zprávách dvoudílnou monografii učitele Antona Franze Ressela (1873–1933) *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes* publikovanou v letech 1903–1905.⁵⁵ V prvním příspěvku z roku 1903 oceňuje úsilí místního učitelstva, jež na sebe dokázalo vzít zátěž ve vypracování této dle něj užitečné publikace, na jejímž titulním listu je jako hlavní autor uváděn Anton Franz Ressel, který napsal velkou část kapitol.⁵⁶ Ve druhé zprávě z roku 1905 čtenáře muzejního periodika ve stručnosti seznámil s obsahem jednotlivých kapitol. Ačkoli Pazaurek tvrdí, že s hodnocením některých fakt či jevů by bylo možné polemizovat a významná umělecká díla zmiňovaná v textu by si zasloužila kvalitnější vyobrazení, nelze monografii nic podstatného vytknout. Pazaurek oceňuje především obsáhlost Resselova díla, u něhož postrádá jen rozsáhlejší jmenný rejstřík.⁵⁷

Pazaurek také zhodnotil⁵⁸ první díl monografie o dějinách města Frýdlantu od Julia Helbiga *Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland in Böhmen*.⁵⁹ V úvodu Pazaurek s radostí vítá nový příspěvek k severočeské

54 Panství po smrti Filipa Josefa hraběte z Gallasu vedla do roku 1759 jeho manželka Anna Marie. Po její smrti připadlo panství dle závěti synovci Kristiánu Filipovi svobodnému pánu z Clamu, který byl po dosažení plnoletosti roku 1768 jmenován dekretem Marie Terezie hrabětem z Clam-Gallasu, viz SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*, 3. vyd. Praha, Argo 1997, ISBN 80-7203-060-4, s. 192. Pazaurek však tuto skutečnost uvádí ve své studii o frýdlantském zámku, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: Schloss Friedland, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 23, 1905, s. 57.

55 RESSEL, Anton Franz: *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. Band I–II*, 1. vyd. Reichenberg, Lehrerverein 1903–1905.

56 PAZAUREK, Gustav Edmund: Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes I, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 21, 1903, s. 123.

57 PAZAUREK, Gustav Edmund: Anton F. Ressel: Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes II, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 23, 1905, s. 128.

58 PAZAUREK, Gustav Edmund: Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland in Böhmen I, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 11, 1893, s. 63.

59 HELBIG, Julius: *Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland in Böhmen. Band I–IV*, 1. vyd. Friedland in Böhmen, Weeber 1892–1895.

vlastivědě, jenž se skládá z částí, které autor již dříve publikoval v týdeníku *Friedländer Wochenblatt*. Monografii Pazaurek označuje za populárně naučnou publikaci pro širší veřejnost, která nabývá zvláštního významu zejména popisem historie městského kostela ve Frýdlantě a kvalitní prací s historickými prameny. Na závěr Pazaurek dodává, že i následující díly této publikace jistě budou obohacem vlastivědného historického povědomí. Pazaurek na tento příspěvek navázal zhodnocením druhého a třetího svazku Helbigovy monografie⁶⁰, jejíž největší význam Pazaurek shledává ve výkladu historie kostela a kláštera v Hejnicích. Zde se Helbigovi podařilo díky studiu písemných pramenů ve frýdlantském zámeckém archivu objevit řadu dosud neznámých osobností spojených se stavbou hejnického kláštera a kostela.

Pazaurek v krátkosti komentoval⁶¹ vydání publikace Julia Helbiga o regionální historii a o místních jménech na Frýdlantsku *Die Ortsnamen im Bezirke Friedland in Böhmen*.⁶² Článek se nezabývá Helbigovými interpretacemi historických událostí či použitými pracovními metodami. Pazaurek svou pozornost zaměřil pouze na Helbigův etymologický výklad místního jména Frýdlant; souhlasí s autorovým stanoviskem odmítajícím lidové představy o souvislosti se slovem mír. Ani spojitost s termínem bergfrit se mu však nezdá příliš pravděpodobná. Dle Pazaureka je třeba jméno Frýdlant odvozovat od německého slovesa einfrieden (ohradit plotem). Frýdlant by se tak vztahoval ke strážení zemské hranice s Horní Lužicí.

Zprávu o starých libereckých vahách publikoval Pazaurek v roce 1895.⁶³ Liberecké městské váhy pocházející z roku 1703 byly od 6. března 1704

60 PAZAUREK, Gustav Edmund: Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland in Böhmen II–III, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 12, 1894, s. 64.

61 PAZAUREK, Gustav Edmund: Die Ortsnamen im Bezirke Friedland i. B., in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 12, 1894, s. 32.

62 HELBIG, Julius: *Die Ortsnamen im Bezirke Friedland in Böhmen*, 1. vyd. Friedland in Böhmen, 1894.

63 PAZAUREK, Gustav Edmund: Die alte Reichenberger Stadtwage, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 13, 1895, s. 61–63.

zavěšeny na staré radnici, po jejíž demolici roku 1894 je město Liberec věnovalo do sbírek Severočeského průmyslového muzea.⁶⁴ Břevno vah měří 217,5 cm. Váhy nesou dva nápisy zajímavé z hlediska regionálních dějin. Na jedné straně je jméno Kristiána Karla Platze z Ehrenthalu.⁶⁵ Na druhé straně můžeme vidět písmena M G W M. Dle Pazaureka se může jednat o mistrovskou značku mistra Georga Winkelmana, kováře z kláštera cisterciáků v Marienthalu v Lužici. V závěru Pazaurek poznamenává, že váhy by se mohly stát zajímavým výstavním exponátem pro expozici regionálních dějin v budoucí nové budově muzea.

4.1.2 Zámek Frýdlant

Pazaurokova studie *Schloss Friedland* se zabývá životními osudy majitelů hradu a zámku Frýdlant a jejich stavební činností, kterou se utvářela podoba objektu až do počátku dvacátého století.⁶⁶ Etymologii jména Frýdlant si vysvětluje podle zemské hranice Čech s Horní Lužicí, při níž měl Frýdlant sloužit jako strážní hrad. Coby prvního majitele Pazaurek zmiňuje Berku z Dubé, po němž převzal frýdlantské panství za vlády Přemysla Otakara II. rod Bibrštejnů,⁶⁷ jenž je držel až do vymření své české rodové line v roce 1551.⁶⁸

64 Severočeské muzeum v Liberci, Liberecké městské váhy, inv. č. Fe 10.

65 Rytíř Kristián Karel Platz z Ehrenthalu byl za vlády Jana Václava hraběte z Gallasu správcem grabštejnského panství, viz ANDĚL, Rudolf: Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690–1722), in: *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*, VOJTÍŠKOVÁ, Marie (ed.), Praha, Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství 1980, s. 123–139.

66 PAZAUREK, Gustav Edmund: Schloss Friedland, in: *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 23, 1905, s. 43–60.

67 Ve skutečnosti král Přemysl Otakar II. odňal Frýdlant Ronovci Častolovi a prodal jej jako léno roku 1278 Rudolfovi z Bibrštejna, viz SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*, 3. vyd. Praha, Argo 1997, ISBN 80-7203-060-4, s. 186.

68 Posledním členem frýdlantské rodové linie Bibrštejnů byl Kryštof. Po něm spravovali panství Frýdlant královští hejtmani Jan z Opole a Jáchym Ulrich z Rosenfeldu. Krátce frýdlantské panství držel v zástavě Kunrat z Hoburka, než je roku 1558 odkoupil Bedřich z Redernu, viz SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*, s. 187.

Poté měla následovat velká renesanční epocha svobodných pánů z Redernu, která se završila bitvou na Bílé hoře. Roku 1622 odkoupil Frýdlant Albrecht z Valdštejna, po jehož zavraždění v Chebu roku 1634 získal zkonfiskované panství císařským darem rod Gallasů. Po vymření rodu připadlo panství dle závěti Filipa Josefa z Gallasu synovci Kristiánu Filipovi svobodnému pánu z Clamu, jehož Marie Terezie roku 1768 jmenovala hrabětem z Clam-Gallasu.

Zatímco středověký hrad vybudovali především Bibrštejnové, frýdlantský zámek je ze stavebního hlediska spojován s obdobím Redernů, Gallasů a Clam-Gallasů. Renesance přišla na Frýdlant společně s Bedřichem z Redernu, ačkoli již náhrobek posledního Bibrštejna byl vytvořen roku 1569 v dekorativních formách tohoto slohu. Výraznější stavební činnost však probíhala až za Bedřichova syna Melchiora z Redernu a jeho manželky Kateřiny rozené Šlikové. Přestavbou prošel gotický horní hrad, hradní věž dostala helmici s trojitou galerií a na střechu paláce byla nasazena renesanční lomenice. Na rozšířeném prostoru dolního zámeckého dvora vznikl na jihovýchodní straně renesanční palác s předsunutou osmibokou schodišťovou věží, nad jejímž vchodem lze vidět redernský znak, který byl dle Pazaureka v pozdějších časech přemalován heraldickými barvami. Za nejvýznamnější stavební počín redernské éry Pazaurek považuje zámeckou kapli, která je vybavena polygonální dřevěnou kazatelnou zdobenou deskovou malbou a oltářem s plasticky pojatým Ukřižováním, Poslední večeří Páně a Zmrtvýchvstáním zhotoveným Ambrosiem Fritschem roku 1609. Tento umělec již roku 1606 vytvořil vnitřní dekoraci kaple na libereckém zámku. Z dochovaného vnitřního vybavení frýdlantského zámku neshledává Pazaurek z období vlády Kateřiny z Redernu nic, co by mělo větší uměleckou hodnotu, přesto předpokládá (především dle fragmentu figurálních kachlových kamen z konce 16. století), že se zde za redernských časů hodnotnější umělecké předměty nacházely, neboť Kateřina z Redernu nechala pro sebe, svého manžela a syna zhotovit mramorový a bronzový náhrobek, za který zaplatila

vratislavskému mistrovi Gerhardu Heinrichovi z Amsterdamu údajně 37 000 říšských tolarů.⁶⁹ Kryštof II. z Redernu byl po bitvě na Bílé hoře za účast na stavovském povstání nucen odejít do exilu. Tento „lehkomyšlný čtverák“ provedl ve dvacátých letech 17. století několik neúspěšných pokusů o znovunabytí zkonfiskovaného majetku.⁷⁰

Nový majitel Frýdlantu, Albrecht z Valdštejna, pobýval raději v Praze, kde byl „silněji cítit puls politiky“,⁷¹ nebo se zdržoval v Jičíně, odkud se lépe spravovalo jeho panství. Stopy architektonických či jiných uměleckých prací na Frýdlantě za doby vlády Albrechta z Valdštejna nelze rozeznat. Pouze k roku 1628 se datuje zpráva, že se u frýdlantského purkrabího ohlásil císařský stavitel Pieroni, jednalo se však pouze o opevňovací práce. Za Matyáše z Gallasu obsadily panství po většinu času do skončení třicetileté války

69 Tuto sumu ve své knize oprávněně zpochybnil polský historik Piotr Oszczanowski, který se výzkumem redernské hrobky v posledních letech intenzivně zabýval, viz OSZCZANOWSKI, Piotr: *Pomnik chrześcijańskiego rycerza: Nagrobek Melchiora von Redern we Frýdlancie – opus vitae Gerharda Hendrika z Amsterdamu*, 1. vyd. Wrocław, Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu 2013, ISBN 978-83-64358-24-1. TÝŽ: Náhrobek Melchiora z Redernu – pomník křesťanského rytíře, in: *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách. Sborník příspěvků z kolokvia konaného v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 25.–26. listopadu 1999*, HRUBÁ, Michaela – HRUBÝ, Petr (edd.), Ústí nad Labem, Albis international 2001, ISBN 80-86067-52-1, s. 139–189. Shrnutí tématu včetně seznamu starší literatury přináší monografie SVOBODA, Milan: *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*, s. 238–267.

70 Pazaurek zde parafrázuje dopis Albrechta z Valdštejna ze 4. června 1625 pro frýdlantského hejtmána Davida Haina, ve kterém Valdštejn označil Kryštofa II. z Redernu slovy „leichtfertige Schelm“. Valdštejn v tomto dopise tvrdí, že se dozvěděl o Redernově přítomnosti na frýdlantském panství, kde měl nabádat lid k rebelii proti Valdštejnovi, viz SVOBODA, Milan: *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*, s. 310. Valdštejnův dopis s pokynem k zatčení Kryštofa II. z Redernu publikoval (s chybami) NÉMETHY, Franz: *Das Schloss Friedland in Böhmen, und die Monumete in der Friedländer Stadtkirche; nebst einigen alten Urkunden und eigenhändigen Briefen des Herzogs Waldstein*, 1. vyd. Praha, Gottlieb Haase 1818, s. 99–100: „Ich verniemb das der leichtfertige schelm Kristof von Redern und Friedland soll reiten und das Landtwolk zu rebellieren persvadiren nun nimmt mich gros wunder das ihr die vorsehung nicht als balden getan habt auf das er möchte bei dem Kopf genommen werden Derowegen ist an euch auch mein ernstlicher Befehlich ihr sollet in continenti in dem ganzen Friedlandischen und Reichenbergischen Gebiet publiciren lassen das der it ihm die wenigste gemeinschaftt wird haben soll leib gut und ehr verfallen sein der mir ihn aber todter zu Händen wird bringen soll Fünf tausend Thaler in contineuti zur recompens bekommen.“

71 „wo der Pulsschlag der Politik kräftiger zu fühlen war“, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Friedland*, s. 53.

švédské vojenské posádky. Švédové na zámku doplnili opevnění například stavbou barbakánu u vstupu do areálu a u brány nad vchodem do nádvoří umístili tabuli s textem Pax bello potior, sequar trahentia fata (Mír je mocnější než válka, půjdu tam, kam mě osud povede). Po Matyáši z Gallasu se majitelem panství stal roku 1674 jeho syn František Ferdinand, jenž frýdlantskou část odkoupil od mladšího bratra Antonína Pankráce. František Ferdinand se na Frýdlantě věnoval především opravám po požárech z let 1676 a 1684, jež na zámku způsobily vážné škody. Mimo jiné shořela střecha zámecké kaple. Jan Václav hrabě z Gallasu, velmi úspěšný diplomat působící například v Londýně a Římě, zemřel jako vicekrál neapolský roku 1719. Z jeho stavební činnosti lze jmenovat pouze pražský palác vybudovaný architektem Bernardem Fischerem z Erlachu. Dědicem Jana Václava se stal jeho ještě neploletý syn Filip Josef, nad nímž držela opatrovnictví až do nabytí plnoletosti jeho babička Johana Emerencie z Gaschin-Rosenbergu. Filip Josef žil především v Praze a na zámku v Klecanech. Zemřel roku 1757, když se po bitvě u Liberce stahoval před nepřáteli k Linci. Panství po jeho skonu do roku 1759 spravovala manželka Anna Marie, po jejíž smrti dle závěti Filipa Josefa připadlo dědictví synovci Kristiánu Filipovi svobodnému pánu z Clamu, který byl při dosažení plnoletosti roku 1768 jmenován Marií Terezií hrabětem z Clam-Gallasu.

Kristián Filip se dle Pazaurka vyznačoval tichou a uzavřenou povahou s láskou k hudbě a kráse přírody, jež jej poutala k Praze, kde dal vybudovat zahradu Klamovka. Za Kristiána Filipa proběhly na frýdlantském zámku dvě rekonstrukce, při nichž byl odstraněn renesanční štít zámku a sgrafita zabílena. Většina prostor v zámku dostala prostou vnitřní výzdobu, která se omezovala jen na několik výmaleb. Vznikl také novogotický portál při vyústění nového schodiště z dolního zámeckého dvora ke hradu. Kristián Kryštof, druhý hrabě z Clam-Gallasu, pobýval raději v Lázních Libverda, které vyhovovaly novým požadavkům období biedermeieru spojujícího romantismus s městským

pohodlím. Za jeho syna Eduarda hraběte z Clam-Gallasu proběhla systematická přestavba dolního frýdlantského zámku. Franz hrabě z Clam-Gallasu nechal ve dvou pokojích v přízemí starého hradu umístit zámecký archiv.

Pazaurek v této studii uvádí dva tištěné prameny, z nichž při zpracovávání tématu vycházel. Prvním z nich je tištěná kronika Jana Karla Rohna o historii Frýdlantu a Liberce,⁷² jako druhý písemný pramen zmiňuje dílo Franze Némethyho o dějinách majitelů Frýdlantu.⁷³ Pazaurek necituje žádné písemné prameny ze zámeckého archivu, v závěru studie však podotýká, že díky přemístění archivu do prostor starého hradu se nyní může pohodlně pracovat na jeho utřídění.⁷⁴ K výkladu využívá také monografii Hermanna Hallwicha *Reichenberg und Umgebung*.⁷⁵ Ve studii o frýdlantském zámku odkazuje rovněž na publikaci *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*⁷⁶ a monografii Augusta Ortweina *Deutsche Renaissance in Österreich*.⁷⁷ Pro srovnání kaplí nacházejících se na libereckém a frýdlantském zámku

72 ROHN, Jan Karel: *Chronic vormals Böhmischer Cron-Lehen, nunmehr ins Allodium gezogener zweyer Städten Friedland, und Reichenberg, in welcher deren allda gewesten hohen Herrschaften Succession, als deren Berken de Duba, deren von Biberstein, deren von Rädern, des von Wallenstein, deren von Gallas, und deren von und zu Clam, ihre Helden-Thaten, und Würden, Aufkommen der Städten, Veränderungen der Religion, der catholischen geistlichen Hirten Nachfolge, Kriegs-Beдрängnussen, Stadt- und Gerichts-Sachen, verschiedene Glücks- und Unglücks- Zufälle, und was sonst etwann merckwürdiges allda vorgangen, theils aus fleissigen Geschicht-Schreibern, theils aus geschriebenen Anmerkungen zusammen getragen seynd*, 1. vyd. Praha, Ignaz Pruscha 1763.

73 NÉMETHY, Franz: *Das Schloss Friedland in Böhmen, und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche; nebst einigen alten Urkunden und eigenhändigen Briefen des Herzogs Waldstein*, 1. vyd. Praha, Gottlieb Haase 1818. V roce 2004 publikoval Wolfgang Witigo Marek edici nalezeného rukopisu Némethyho textu z roku 1803 či krátce po něm, jenž byl patrně přípravou prací k sepsání díla. Marek znal z rukopisu pouze iniciály Némethyho jména, autorství přisoudil Némethymu až Milan Svoboda, který zároveň upozornil na omyly, jichž se Marek dopustil při přepisu rukopisu, viz SVOBODA, Milan: Znovunalezený a vydaný rukopis Franze Némethyho o dějinách držitelů Frýdlantu (1278–1803), in: *Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník*, roč. 8, 2007, s. 183–185. ISSN 978-80-7372-280-7.

74 „In zwei schönen, lichten Gemächern des alten Schlosses wurde neuerdings auch das alte Schlossarchiv untergebracht, an dessen Sichtung nun bequem gearbeitet werden kann“, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Friedland*, s. 60.

75 HALLWICH, Hermann: *Reichenberg und Umgebung. Eine Ortsgeschichte mit spezieller Rücksicht auf gewerbliche Entwicklung*, 1. vyd. Reichenberg, Franz Jannasch 1874.

76 *Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild. Böhmen II*, 1. vyd. Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerei 1896.

Pazaurek využíval studii Rudolfa Müllera *Die Kapelle des gräfl. Clam-Gallas'schen Schlosses in Reichenberg*.⁷⁸ Pazaurek se ohrazuje proti Müllerovu tvrzení, že Ambrosius Fritsch se ve výzdobě liberecké kaple nepodílel při práci také na dřevěných skulpturách. Pazaurek upozorňuje na fakt, že malíři i řezbáři v tehdejší době náleželi v Praze ke stejnému cechu, proto tím spíše i jinde v zemi tomu nebylo jinak. Připouští sice nesrovnatelně větší kvalitu uměleckého zpracování soch evangelistů a anděla na oltáři v liberecké zámecké kapli, z toho však podle něj lze vyvozovat pouze to, že při práci na oltářích v Liberci a na Frýdlantě měl k dispozici jiného řezbáře.⁷⁹

Primárním zájmem této Pazaurkovy studie jsou proměny stavební podoby frýdlantského zámku. Zmiňuje však také vnitřní vybavení starého gotického hradu i zámku uměleckými předměty. Jednotlivé etapy architektonického vývoje frýdlantského zámku Pazaurek zasazuje do soudobého uměleckého i kulturního kontextu. Krátce pojednal také o osobnostech jednotlivých stavitelů a umělců, kteří se na budování frýdlantského zámku či jeho umělecké výzdobě a vybavení podíleli. Zajímal se především o jejich umělecké vzdělání i inspirační zdroje, ze kterých při své tvůrčí činnosti čerpali. Nejpodrobnější popis věnoval již zmiňovaným zámeckým kaplím a redernské hrobce, z vnitřního vybavení pojednal o pohárech a jiných uměleckořemeslných předmětech ze severočeských skláren. Životní příběhy jednotlivých majitelů frýdlantského panství líčí Pazaurek jen velmi stručně, na jejich pozadí přibližuje umělecké a architektonické proměny zámku. O působení frýdlantských pánů jakožto vrchnosti v rámci kraje se nedozvídáme nic podstatného, co by nás blíže seznámilo s děním na Frýdlantsku a veřejným či

77 ORTWEIN, August: *Deutsche Renaissance in Österreich. Böhmen I*, 1. vyd. Leipzig, E. A. Seemann 1884.

78 MÜLLER, Rudolf: Die Kapelle des gräfl. Clam-Gallas'schen Schlosses in Reichenberg, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 20, 1881–1882, s. 313–319. Zde je potřeba mít rovněž na paměti, že Rudolf Müller (28. 12. 1816 – 6. 3. 1904) byl malířem a nikoli odborně vzdělaným historikem umění, viz *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band VI*, 1. vyd. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1975, ISBN 3-7001-0128-7, s. 426.

79 PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Friedland*, s. 48, pozn. 3.

politickým konáním jeho majitelů. To ostatně ani nebylo autorovým záměrem. Studie je určena především odborné veřejnosti obeznámené s dějinami frýdlantského regionu a nikoli pro laické zájemce o historii. Z článku poznáváme kulturní a estetické smýšlení frýdlantských pánů, jímž Pazaurek charakterizuje jejich osobnosti a které se otisklo do jejich úsilí o umělecké zvelebení rodového sídla či jiných objektů v českých zemích. Ve svém výkladu uvádí k historii majitelů panství pouze již zmiňované dvě knihy: Jana Karla Rohna a Franze Némethyho a poté monografii Hermanna Hallwicha o historii Liberce. Zda Pazaurek pro svůj článek využíval také písemné prameny, nevíme, známe pouze jeho parafrázi Valdštejnova dopisu pro frýdlantského hejtmana, v němž vévoda označuje Kryštofa II. z Redernu jako „lehkomyslného čtveráka“, aniž by jej však uvedl v poznámkovém aparátu. Tento dopis byl otištěn v Némethyho kronice o zámku Frýdlant. Jiné archivní prameny Pazaurek neuvádí, nicméně o existenci frýdlantského zámeckého archivu byl informován a můžeme proto předpokládat, že jej navštívil a obeznámil se s jeho obsahem.

4.1.3 Zámek Náchod

Uměleckohistorickému vývoji zámku Náchod věnoval Pazaurek obsáhlou studii.⁸⁰ Středověký hrad vybudoval ve 13. století rod Načericů. V polovině 15. století se Náchod stal majetkem pověstného loupeživého rytíře Jana II. Koldy ze Žampachu. Poté jej získal Jiří z Poděbrad. Roku 1544 se majitelem hradu stal v severních Čechách mocný rod Smiřických ze Smiřic. Pazaurek také v této studii zmiňuje zvěst, dle které se měl na náchodském zámku 15. září 1583 narodit Albrecht z Valdštejna, jehož matka zde, „jak praví tradice“, našla v těžké hodině útočiště, které jí poskytlo lepší podmínky než sídlo jejího muže v Heřmanicích. Po smrti Albrechta Jana Smiřického ze Smiřic

⁸⁰ PAZAUREK, Gustav Edmund: Schloss Nachod, in: *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 23, 1905, s. 61–75.

přešlo panství na jeho sestry Alžbětu a Markétu. Po bělohorské bitvě byl zámek konfiskován a dostal se do držení Trčků z Lípy. Avšak po „chebské krvavé noci“ roku 1634, při níž byl spolu s Albrechtem z Valdštejna zavražděn Adam Erdman Trčka z Lípy, vymřel rod Trčků po meči. Panství získal císařský generál Octavio Piccolomini. Tomuto rodu patřil Náchod až do jeho vymření roku 1783. Poté vlastnili panství Náchod krátkou dobu Des Foursové. Od nich je odkoupil Petr Kuronský, po němž zámek zdělila jeho dcera Kateřina Vilemína Zaháňská. Roku 1840 Náchod přešel do vlastnictví rodu Schaumburg-Lippe. Rychlým výměnám majitelů panství, z nichž jsou zde vyjmenovány pouze ty nejpodstatnější, přičítá Pazaurek významný podíl na stavu vybavení zámku uměleckými předměty, z nichž se dle něj většina vlivem konfiskací, dědických sporů či prodejů z Náchoda ztratila. Tím si autor vysvětluje, že z období středověku a renesance lze na zámku z původního inventáře nalézt jen máloco.

Abychom si utvořili představu o podobě zámku za „slávy bývalých časů“, je potřeba obrátit se na bohatý zámecký archiv, jež Pazaurek pro jeho rozsah uvádí za vzor pro ostatní zámky v českých zemích. Ani renesanční architektura není dochována v příliš hojné míře. Mohutný zaoblený bergfrit, který měl být před úderem blesku v roce 1721 výrazně vyšší, postrádá také jakékoli prvky románského nebo gotického slohu. Pouze z celkového seskupení jednotlivých stavebních částí, jejich charakteru a rozměrů si lze utvořit představu o původní podobě objektu. Pazaurovi se zdály být zachovány oba portály s erby Smiřických z roku 1611. Na fasádě zámku byly v Pazaurově době dochovány zbytky sgrafitové výzdoby, která však postačovala k celkové rekonstrukci původního stavu.

Za vrcholnou dobu největšího významu považuje Pazaurek vládu generála Octavia I. Piccolominiho (1634–1656).⁸¹ Dlouho neobydlený Náchod byl pro

81 Octavio I. Piccolomini (1. 11. 1599 – 10. 8. 1656) byl významný vojevůdce a šlechtic. Svou vojenskou kariéru zahájil již v roce 1616 ve vojsku španělského krále. Vojenská služba v císařském vojsku za třicetileté války jej přivedla až do pozice velitele osobní

jeho potřeby příliš malý. Aby Piccolomini prokázal svou příslušnost k předním rodům země, dal zámek rozšířit a přestavět v barokním stylu. Práce na přestavbě byly svěřeny architektu Carlu Luragovi.⁸² Vzniklo několik rozsáhlých zámeckých křídel a dvorů. Za pozoruhodnou považuje Pazaurek zámeckou kapli, která je dle něj příkladem klasického italského baroku. Nacházejí se zde velké figury evangelistů, početní andělé a hlavy andělů, malé i velké kartuše s rollwerkem, freskové malby se scénami z Bible a mariánských legend. Hlavní oltář zdobí obraz s Korunovací Panny Marie. Tabernákul a menza jsou však dle Pazaureka pozdějšího zpracování. Kapli vystavěli Carlo Lurago a Blaggio Verda, sochy vytvořili Carlo Serena s Giovannim Battistou Spinettim,⁸³ štuky zhotovil Domenico Rossi,⁸⁴ fresky a oltářní obraz namalovala dvojice malířů Fabián Václav Harovník⁸⁵ a Giovanni Vanetti. Titíž

strážce Albrechta z Valdštejna. Po bitvě u Lützena roku 1632 byl povýšen do hodnosti generalwachtmeistera. Za svou účast na spiknutí proti Valdštejnovi byl odměněn hodností maršála a vlastnictvím náhodského panství. Po obsazení severních Čech švédskými vojsky v roce 1639 byl císařem Ferdinandem III. povolán, aby působil coby pobočník arcivévodě Leopolda I. Viléma Habsburského, jenž velel armádě, která měla vytlačit Švédy z Čech a ze Slezska. Po porážce císařského vojska armádou švédského generála Torstenssona v bitvě u Breitenfeldu roku 1642 působil Piccolomini po krátký čas ve španělské armádě. Před koncem třicetileté války se opět vrátil do císařských služeb, viz *Neue Deutsche Biographie. Band XX*, 1. vyd. Berlin, Duncker und Humblot 2001, ISBN 3-428-00201-6, s. 408–410.

- 82 Carlo Lurago (1615–1684) byl barokní architekt a stavitel. Měšťanské právo na pražské Malé Straně získal 5. května 1648. Svého synovce Francesca Anselma Luraga učinil spoluvlastníkem stavební dílny. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří přestavba původního gotického dominikánského kostela sv. Klimenta na barokní jezuitský kostel Nejsvětějšího Salvátora na Křižovnickém náměstí, kostel sv. Ignáce na Karlově náměstí a Klementinum, v jehož výstavbě pokračoval synovec Francesco Anselmo Lurago. Pro jezuitský řád navrhoval a vybudoval kostely v Březnici a v Hradci Králové. Roku 1668 byl povolán do Pasova k opravě dómu sv. Štěpána, který roku 1662 poškodil rozsáhlý požár, viz *Neue Deutsche Biographie. Band XV*, 1. vyd. Berlin, Duncker und Humblot 1987, ISBN 3-428-00196-6, s. 527.
- 83 Giovanni Battista Spinetti pocházel z početné rodiny kamenických mistrů, kteří v Praze působili od roku 1630. Členem staroměstského pražského cechu kameníků a zedníků zůstal až do roku 1661. Od roku 1666 již nebyl na cechovní schůzi zván. Z toho Pazaurek usuzuje, že Spinetti pravděpodobně mezi lety 1661–1666 zemřel, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Nachod*, s. 64, pozn. 4.
- 84 Domenico Rossi pocházel z Lombardie. Roku 1653 získal v Praze měšťanské právo. Zároveň s Giovannim Battistou Spinettim byl členem staroměstského cechu kameníků a zedníků. V letech 1660–1665 spolupracoval s kamenickými mistry Passarinim a Schwartzbauerem, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Nachod*, s. 65, pozn. 1.
- 85 Fabián Václav Harovník byl malířem ze Starého Města pražského, kde obýval dům se svou manželkou Katharinou, dcerami Annou a Constance a učněm Karlem Jablonským. V roce

umělci vytvořili pravděpodobně za vlády Octavia I. Piccolominiho také výzdobu Španělského sálu, čemuž dle Pazaureka nasvědčují shody ve freskových malbách obou prostor, ačkoli Španělský sál v období rokoka zčásti ztratil svůj původní charakter.⁸⁶ Velká stropní freska od německého malíře Felixe Antona Schefflera v tomto pokoji představuje triumfální vstup Octavia Piccolominiho na Olymp v doprovodu bohů Chrona a Marta.⁸⁷ V oválných lunetách nade dveřmi jsou andílci, kteří se podobají stylizovaným postavám andělů ze zámecké kaple. S těmito lunetami korespondují volská oka. Tento motiv proslulý ze sálu salon de l'Oeil de Boeuf ve Versailles se dostal na Náchod zřejmě ze zámku Ambras, kde se také nacházejí takováto okna. Vliv však pravděpodobně přicházel nepřimo přes Prahu, neboť ve Španělském sále Pražského hradu můžeme rovněž vidět podobný motiv horních kulatých oken.⁸⁸

1653 jej zastihujeme vedle jeho přítele Karla Škréty jako člena pražského malířského cechu. Jeho životní poměry objasňuje především dochovaná závěť z roku 1685, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Nachod*, s. 65, pozn. 2.

- 86 Podle tvrzení Oldřicha Jakuba Blažička nástrovní malby ve Španělském sále náhodského zámku nejsou dílem Fabiána Václava Harovníka a Giovanniho Vanettiho, ale jedná se o rokokovou přemalbu kolem roku 1750, za jejíhož autora považuje Felixe Antona Schefflera, viz BLAŽIČEK, Oldřich Jakub: Fabián Václav Harovník a rokoková nástrovní malba v náhodském zámku, in: *Památky. Historie*, roč. 43, 1948, s. 86. Tomuto tvrzení dle Jiřího Kubeše nasvědčuje dochovaný inventář Náchoda z roku 1732, který v sále jmenuje zcela jiné malby, viz KUBEŠ, Jiří: Hlavní sál – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století), in: *Česko-slovenská historická ročenka*, roč. 10, 2005, s. 46, pozn. 58, ISSN 1214-8334.
- 87 Německý malíř Felix Anton Scheffler (29. 8. 1701 – 10. 1. 1760) studoval u stuttgartského malíře Johanna Christoha Grotha. Jeho prvotinou z let 1727–1728 byla výzdoba ložnice na zámku Karlsburg nacházejícím se dnes v městské čtvrti Durlach v Karlsruhe. Ve spolupráci s bratrem Christophem Thomasem Schefflerem zhotovil freskovou výzdobu biskupského paláce ve Wormsu. V roce 1732 se vydal do Vratislavi, kde získal četné zakázky ze strany církve i šlechty. V roce 1747 přesídlil do Prahy. V Čechách a na Moravě se podílel na výzdobě řady sakrálních staveb, například pro liberecký kostel Nalezení sv. Kříže zhotovil dva oltářní obrazy zpodobňující sv. Antonína Paduánského a sv. Josefa, viz *Neue Deutsche Biographie. Band XXII*, 1. vyd. Berlin, Dunckler und Humblot 2005, ISBN 3-428-11203-2, s. 614.
- 88 Španělský sál Pražského hradu byl opakovaně přestavován (1698, 1722, 1756), proto Pazaurek uvádí, že nebylo lze provést bližší srovnání. Motiv kulatého či eliptického světlíku nad okny, který se v uvedených sálech opakuje, můžeme nalézt ve Španělsku také u řady jiných staveb, například na radnici v Seville, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Nachod*, s. 67, pozn. 1.

Tři velké olejomalby nacházející se ve Španělském sále náchodského zámku jsou vynikající podobizny Octavia I. Piccolominiho. První z nich je portrét od známého německého malíře Joachima von Sandrarta.⁸⁹ Druhá Sandrartova malba představuje hostinu na radnici v Norimberku z roku 1649, při níž Octavio plnil své diplomatické poslání. Třetí velký obraz je olejomalbou vlámského malíře Pietera Snayerse se scénou z bitvy u Thionville, ve které roku 1639 generál Piccolomini porazil vojsko francouzského krále Ludvíka XIII.⁹⁰ Zámecký archiv zmiňuje k období vlády Octavia I. Piccolominiho také další jinak neznámé italské mistry – Moria Balessiho, Giacoma Bonviciniho a Formariniho. Pozoruhodným se jeví záznam o působení méně známého německého portrétisty a malíře Christiana Wolfganga Heimbacha.⁹¹ Ten v roce

89 Joachim von Sandrart (12. 5. 1606 – 14. 10. 1688) byl německý malíř, rytec a historik umění. Narodil se ve Frankfurtu nad Mohanem. Studoval v Norimberku u Petera Isselburga, v Praze u Egidia Sadelera a v Utrechtu u Gerarda van Honthorsta, s nímž cestoval po Anglii a Itálii. Poté působil ve Frankfurtu nad Mohanem, v Amsterdamu a Norimberku. Psal také významná díla o teorii a dějinách umění. Roku 1653 byl povýšen do šlechtického stavu, viz *Neue Deutsche Biographie. Band XXII*, s. 425–427.

90 Malíř Pieter Snayers se narodil roku 1592 v Antverpách. Jeho učitelem byl malíř Hendrick van Balen. Snayersova oblast zájmu se brzy rozšířila na historické malby a portréty, maloval však především obrazy s bitevními scénami. V jeho tvorbě se bitvy často objevují pouze jako doplněk krajinomalby, jež se stává hlavním tématem díla, viz *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XXXIV*, 1. vyd. Leipzig, Dunckler und Humblot 1892, s. 500. Řada Snayersových děl s bitevními scénami, na nichž byl kladen velký důraz na krajinné pozadí, se nacházela například v Bruselu, v Madridu a ve Vídni. Zajímavá je skutečnost, že pro zobrazení bitvy u Thionville Piccolomini vybíral více umělců. Tyto obrazy se však již na náchodském zámku nedochovaly, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Nachod*, s. 68, pozn. 1. Bitevním scénám v tvorbě Pietera Snayerse a dalších umělců 17. století bylo v poslední době věnováno několik studií, viz PFFAFENBICHLER, Matthias: Documenting Military Events in Seventeenth-century Battle Scenes, in: *Mapping Spaces. Networks of Knowledge in 17th Century Landscape Painting*, GEHRING, Ulrike – WEIBEL, Peter, München, Hirmer Verlag 2014, ISBN 978-3-7774-2230-5, s. 244–253. KALINA, Walter: Painting for the General. Pieter Snayers' Piccolomini Cycle, in: *Mapping Spaces. Networks of Knowledge in 17th Century Landscape Painting*, GEHRING, Ulrike – WEIBEL, Peter, München, Hirmer Verlag 2014, ISBN 978-3-7774-2230-5, s. 254–261. KELCHTERMANS, Leen: Honinh In on Pieter Snayers' Working Method: Relief of Leuven, 1635, in: *Mapping Spaces. Networks of Knowledge in 17th Century Landscape Painting*, GEHRING, Ulrike – WEIBEL, Peter, München, Hirmer Verlag 2014, ISBN 978-3-7774-2230-5, s. 262–277.

91 Christian Wolfgang Heimbach (1615–1678) byl německý malíř, který se věnoval portrétům, krajinomalbě a žánrovým malbám z lidového života. Vystudoval malířství u neznámého mistra v Oldenbourgu. Poté cestoval do Nizozemí a Itálie, kde získal četné podněty pro svou tvorbu. V roce 1648 působil ve službách velkovévody Ferdinanda II. Toskánského. Jeho portréty z této doby následují vzory dle tradic italských mistrů. Pro hraběte Günthera z Oldenbourgu vytvořil v roce 1651 celkem devět obrazů a poté odešel

1651 absolvoval cestu z Náchoda do Prahy a odtud cestoval přes Norimberk do Bruselu. Následujícího roku působil na dvoře hraběte z Oldenbourgu, o čemž Piccolominimu zanechal podrobnou zprávu. Zachovaly se také hojné záznamy o nákupech děl starých mistrů. Co však ze seznamů bylo skutečně vybráno a kam se dotyčná díla ztratila, uniká již naší pozornosti. Obrazy nacházející se v rohovém kabinetu, mezi nimiž převládají lovecká a květinová zátiší, se datují až do pozdější doby. K původnímu inventáři z doby Octavia I. Piccolominiho můžeme dle Pazaurka počítat pouze čtyři zátiší od malíře Franse Snyderse⁹² a květinové zátiší od Marii Nuzzi dai Fiori. Četné malby zajímavé z hlediska módy se nacházely v Piccolominiho sále.

K velkolepým prostorám náhodského zámku můžeme počítat tehdejší jídelnu s gobelíny, které Piccolomini zakoupil z Flander. Velké nákupy gobelínů za značně vysoké sumy spadají do let 1648–1650. Z roku 1648 pocházejí záznamy o nákupu gobelínů za 7 000 zlatých. Jestliže sledujeme účty náhodského zámku v následujících dvou letech, zjišťujeme, že podobnou částku obdržel Henrico van der Camer za četné velké gobelíny pro dekoraci bruselského pokoje. Skrze dotčené dokumenty ze zámeckého archivu získáváme přehled o tehdejších impozantním rozvoji uměleckého inventáře zámku a poznáváme jména řady umělců.⁹³ Avšak dozvídáme se také o rozmanitých velkých objednávkách zbraní pro Octavia. Například roku 1651 si Piccolomini objednal od vídeňského zbrojíře Wolfa Khuglera zhotovení

do Kodaně na dvůr dánského krále Frederika III., pro něhož pracoval až do roku 1662. Z tohoto období pocházejí žánrové obrazy, které dávají poznat úzkou souvislost s dánskou žánrovou malbou. Portréty dánského královského rodu a šlechty následují vzor holandských mistrů. Od roku 1665 působil Heimbach opět v Oldenbourgu. Zde namaloval roku 1669 patrně svůj nejvýznamnější obraz *Nemocný*. V roce 1670 se Heimbach stal dvorním malířem münsterského biskupa Christopha Bernharda von Galen, viz *Neue Deutsche Biographie. Band VIII*, 1. vyd. Berlin, Dunckler und Humblot 1969, ISBN 3-428-00189-3, s. 273.

92 Frans Snyders (11. 11. 1579 – 19. 8. 1659) byl vlámský malíř. Věnoval se především loveckým scénám a také zátiším. V Antverpách byl současníkem a spolupracovníkem Rubense. Působil rovněž ve službách rakouského arcivévody Albrechta VII. a španělského krále Filipa III., viz *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XXXIV*, s. 527–528.

93 PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Nachod*, s. 72.

turnajové rytířské zbroje. Zároveň však také zjišťujeme, že tyto značné prostředky vynakládané na nákup uměleckých předmětů knížecí pokladnu vyčerpávaly a Piccolomini se často dostával do složité finanční situace.

Po Piccolominiho smrti se architektonické proměny náchodského zámku i doplňování jeho uměleckého inventáře po delší dobu zastavily. Výraznější kulturní proměna nastala až v první polovině 18. století, kdy musely proběhnout velké opravy vnitřních prostor; jednalo se zejména o štuky. Úpravy štuků probíhaly i ve druhé polovině 18. věku. Štuková výzdoba zámku z tohoto období je podobná té v pražském paláci Piccolominiů, proto můžeme usuzovat, že zde spolupůsobili titíž umělci. Po vymření rodu v roce 1783 nastalo dlouhé neutěšené období. Během několika desetiletí Náchod rychle měnil své majitele a pro zvelebení zámku bylo vykonáno nemnoho. Jmenovat lze například dvojici gotických lomených oblouků v kapli, které se svým barokním okolím tak zvláště kontrastují. Teprve s nástupem císařského generála kavalerie prince Wilhelma von Schaumburg-Lippe můžeme sledovat významnější změny. Nový pán doplnil ze své rodinné sbírky značně prořídlý inventář uměleckých předmětů.

Princi Wilhelmovi však dle Pazaurka byla tehdejší historická věda zavázána především za údržbu a ošetřování velkého zámeckého archivu, který s chválou zmiňuje již Schallerova topografie, neboť nabízí rozsáhlé možnosti pro výzkum kulturních dějin. Pazaurek využíval rovněž prameny z pražského městského archivu (Prager Stadtarchiv, dnešní Archiv hlavního města Prahy). Mezi prameny cituje Pazaurek také edici archiváře Otto Elstera,⁹⁴ která mu dle jeho slov velmi usnadnila práci v zámeckém archivu. Z odborné literatury uvádí publikaci Maxe Junghändela *Die Baukunst Spaniens von ihren*

94 ELSTER, Otto: *Die Piccolomini-Regimenter während des 30jährigen Krieges besonders das Kürassier-Regiment Alt-Piccolomini, Stammtruppe des k. u. k. Dragoner-Regiments Nr. 6, Prinz Albrecht von Preußen. Nach den Akten des Archivs zu Schloß Nachod*, 1. vyd. Wien, Seidel und Sohn 1903.

hervorragendsten Werken,⁹⁵ kterou použil pro srovnání motivu volských ok ve Španělském sále. V souvislosti s gobelíny na náhodském zámku odkazuje Pazaurek na zmínky k tomuto tématu v díle Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze království Českého*.⁹⁶ K osobě Octavia I. Piccolominiho se váže citovaná publikace Arnolda von Weyhe-Eimke *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi*.⁹⁷ Pazaurovi se ke studiu života Octavia Piccolominiho nabízelo také slovníkové heslo v encyklopedii *Allgemeine Deutsche Biographie*,⁹⁸ o němž můžeme předpokládat, že Pazaurek byl s jeho obsahem při práci na této studii obeznámen.

Tato Pazaurova studie sleduje především umělecký a architektonický vývoj zámku Náchod. K historii života jednotlivých majitelů panství sděluje Pazaurek čtenáři jen velmi málo informací. Kromě stručného výčtu šlechtických rodů, které se na náhodském panství střídaly, věnuje pozornost pouze těm osobnostem, jež významněji zasáhly do architektonického vývoje zámku a jeho uměleckého inventáře. Podobně jako u studie o Frýdlantě zasazuje umělecké proměny zámku do obecného soudobého kulturního a uměleckého kontextu. Pazaurovu zájmu se těší především Octavio I. Piccolomini. Pazaurek se nezabývá politickým či hospodářským působením Piccolominiho na náhodském panství. Zaobírá se jeho úsilím o umělecké zvelebení zámku a vytvoření velkých reprezentačních prostor, na nichž dokládá Octaviovo estetické cítění. Pazaurovým záměrem bylo představit čtenáři Piccolominiho úmysl prezentovat svou osobu coby významného císařského vojévůdce a diplomata a legitimizovat své nedávno získané postavení. Zde

95 JUNGHÄNDEL, Max: *Die Baukunst Spaniens von ihren hervorragendsten Werken*, 1. vyd. Dresden, Gilbers'sche Königliche Hof- Verlagsbuchhandlung 1890.

96 SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl V. Podkrkonoší*, 1. vyd. Praha, Šimáček 1887.

97 WEYHE-EIMKE, Arnold von: *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi, Ritter des goldenen Vließes, deutscher Reichsfürst und Gemahl der Prinzessin Maria Benigna Franziska von Sachsen-Lauenburg . Quellen-Studie aus dem Schloß-Archive zu Nachod*, 1. vyd. Pilsen, Steinhauser und Korb 1871.

98 *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XXVI*, 1. vyd. Leipzig, Dunckler und Humblot 1888, s. 95–103.

bychom mohli použít termín „sociální strategie“, jejímž účelem bylo vytvoření určitého ikonografického programu, který konstruoval pozici svého zadavatele v hierarchicky členěné společnosti raného novověku.⁹⁹ V tomto programu pokračoval i Octavio II. Piccolomini, jenž nechal vymalovat strop Španělského sálu freskou triumfálního vstupu Octavia I. na Olymp v doprovodu antických bohů Chrona a Marta, před nimiž kráčí hrdina Perseus a poražení nepřátelé prchají. Generálovi průvodci ukazují na chrám, před nímž stojí alegorické postavy znázorňující válečnické ctnosti.¹⁰⁰ Pro plné pochopení Piccolominiho záměru o sebe prezentaci přikládá Pazaurek v poznámkovém aparátu stručné biogramy některých umělců, pro které používal prameny z pražského městského archivu. V hojné míře odkazuje také na dokumenty v zámeckém archivu, které se týkaly Piccolominiho objednávek uměleckých děl a uměleckých prací prováděných na zámku.

4.1.4 Kostel Navštívení Panny Marie v Hejnicích

Článek o stavebně historickém vývoji kláštera v Hejnicích publikoval Pazaurek v roce 1897.¹⁰¹ Z počátků Hejnic se nám co do architektury nabízí jen nemnoho zachovaného z období pozdního středověku a rovněž několik zmínek z písemných pramenů. Poprvé nacházíme Hejnice v matrice míšeňského biskupství v záznamu z roku 1346. V letech 1469 a 1474 se v Hejnicích udělovaly první odpustky poutníkům. Kostel byl vysvěcen roku 1498, kdy, ač nedostavěný, již postačoval potřebám věřících. Z období vlády Lucemburků a z pozdního středověku pocházejí některé zachované umělecké památky

99 KUBEŠ, Jiří: *Hlavní sál – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století)*, s. 41.

100 KUBEŠ, Jiří: *Hlavní sál – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století)*, s. 46, pozn. 58.

101 PAZAUREK, Gustav Edmund: Nordböhmischen Kunstdenkmäler II. Die Wallfahrtskirche von Haindorf, in: *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*, roč. 15, 1897, s. 1–12.

(například gotická kaple, jež se stala součástí barokního klášterního kostela, či na vnější zdi této kaple reliéf Madony a klečícího rytíře, jehož Pazaurek dle erbů označil za člena rodu Bibrštejnů). Podobu gotického kostela popisuje krátce před jeho demolicí hejnická farní pamětní kniha v záznamu z roku 1722. Kněžiště bylo 16 loktů široké a 10 loktů dlouhé.¹⁰² Nad presbytářem se uzavírala chrámová loď 40 loktů dlouhá a 18 loktů široká. V druhé polovině 17. století se projevuje pozvolný nástup oblíbenosti náboženských poutí trvajících po celé jedno století. Hřbitov, který dříve obklopoval kostel, byl přemístěn, aby se vytvořil prostor pro poutníky. Ve výstavbě kostela pokračoval v letech 1679–1680 pražský zednický mistr Abrahám Leitner. Na jeho práci navázal od roku 1696 stavitel Mark Antonio Canevalle.

Umělci pocházející z tohoto rodu působili v rakouských zemích od konce 16. století. V Čechách můžeme identifikovat již roku 1593 Jana Evangelistu Canevalleho, který přišel na Malou Stranu. Po jeho boku nacházíme také italského malíře Mariana di Marianiho. Oba umělci získali měšťanské právo na Malé Straně 12. září 1603. Za významného umělce z tohoto rodu považuje Pazaurek rovněž Jana Dominika Canevalleho, po jehož smrti v roce 1685 se zachoval pozůstalostní inventář. Dne 9. října 1691 uzavírá František Ferdinand hrabě z Gallasu smlouvu s architektem Markem Antoniem Canevallem o stavbě budovy františkánského kláštera v Hejnicích, jež měla být dokončena do tří let. Základní kámen byl položen 27. dubna 1692. Na Gallasovu objednávku vedl Canevalle v letech 1694–1696 také stavbu kostela Nalezení sv. Kříže v Liberci, ovšem v jiné formě, než v jaké jej známe dnes po přestavbě z let 1753–1756. Po smrti Jana Václava hraběte z Gallasu roku 1719 převzala správu panství do roku 1723 jeho matka Johanna Emerentiana z Gaschin-Rosenbergu. Dne 8. května 1722 byla na zámku Frýdlant podepsána smlouva s pražským stavitelem Thomasem Haffeneckerem na stavbu

¹⁰² Pražský loket měřil 59,3 cm, loket český odpovídal délce 59,4 cm, viz SEDLÁČEK, August: *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, 1. vyd. Praha, Česká akademie věd a umění 1923, s. 27.

klášterního kostela.¹⁰³ Haffenecker se zavázal za roční plat 100 zlatých provést třikrát do roka inspekci stavby. Po zbourání původního gotického kostela se okamžitě započalo s budováním nového chrámu. Slavnostní položení základního kamene proběhlo 8. září 1722. Kostel byl vysvěcen 1. července 1725. Z roku 1729 pochází kazatelna s figurami čtyř evangelistů a četnými andílky. Varhany dodal roku 1798 Benjamin Engler ze Žitavy. Varhanní skříň, pozlacenou Michaelem Kandlerem z Chrastavy, zhotovil Franz Heier z Frýdlantu. Za zajímavé považuje Pazaurek také stříbrné klasicistní svícny hlavního oltáře.

Dnem neštěstí byl pro Hejnice 1. květen 1761, kdy kostel zachvátil velký požár, jenž poškodil střechu, věž s hodinami, hlavní oltář a mnoho dřevěného vnitřního vybavení. Pazaurek se však zamýšlí především nad osobou stavitele. Tvrzení tradované starší literaturou, že hejnický klášterní kostel vystavěl architekt Jan Bernard Fischer z Erlachu, je dle Pazaureka tradice pocházející až z konce 18. století, kterou zachycují díla Jana Karla Rohna a Jaroslava Schallera. K rozšíření přijetí této verze dle Pazaureka přispěl také Bohumír Jan Dlabacz ve svém slovníku *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theile auch für Mähren und Schlesien*.¹⁰⁴ Dle Pazaureka se vzájemný vztah Jan Václava hraběte z Gallasu a Jana Bernarda Fischera z Erlachu upevnil až stavbou pražského gallasovského paláce. Pazaurek však za nejvýznamnější argument, který hovoří proti Fischerovu autorství na stavbě klášterního kostela v Hejnicích, považuje stylový charakter budovy. Příliš mnoho analogií na fasádě ani v interiéru Pazaurek nenachází například ve srovnání s Fischerovým kostelem sv. Karla Boromejského ve Vídni nebo s jinými jeho díly. Řešení čelní fasády se dvěma věžemi, ozvuk architektury středověkých katedrál charakteristický především pro německé země,

103 O stavební historii hejnického klášterního kostela a úloze Thomase Haffeneckera na jeho výstavbě publikoval studii HORYNA, Mojmir: Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích, in: *Umění*, roč. 29, 1981, s. 437–447.

104 DLABACZ, Bohumír Jan: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theile auch für Mähren und Schlesien*, 1. vyd. Praha, Gottlieb Haase 1815.

nepovažuje Pazaurek za příliš pravděpodobný stylotvorný prvek pro Fischerovu tvorbu. Přesto bychom dle Pazaureka měli brát hejnický klášterní areál na zřetel, ať už architektonický návrh pochází od Fischera, nebo zda novější archivní výzkum objeví ztracený dokument či korespondenci týkající se podrobnějších informací o vzniku stavby, neboť se jedná o velmi důležitou uměleckou památku českého baroku.

Pazaurek využíval z odborné literatury pro tuto studii Fischerovu biografii od Alberta Ilga,¹⁰⁵ ve svých tezích proti Fischerovu autorství na stavbě hejnického kláštera uvádí také již zmiňovaný umělecko-historický slovník Bohumíra Jana Dlabacze. K historii libereckého kostela Nalezení sv. Kříže jmenuje monografii Alberta Hoffmanna *Geschichte der Kreuzkirche in Reichenberg*.¹⁰⁶ Z písemných pramenů zmiňuje Pazaurek pamětní knihu hejnické farnosti. Pracoval rovněž s prameny z pražského městského archivu (Prager Stadtarchiv, dnešní Archiv hlavního města Prahy) a frýdlantského zámeckého archivu. Pazaurek v této studii sleduje především stavebně historický vývoj hejnického kláštera v souladu se jmény jednotlivých stavitelů, kteří se na jeho budování podíleli. Historii kláštera však vnímá rovněž prostřednictvím soudobého kulturního a náboženského vývoje. Podstatnou část svého výkladu věnuje Thomasi Haffeneckerovi a Janu Bernardu Fischerovi z Erlachu. Pomocí komparace jejich nejvýznamějších děl a vystižením základních stylotvorných prvků jejich práce odmítl tezi o Erlachově autorství tradovanou ve starší literatuře. Zároveň však nevyklučuje, že se v budoucnu může objevit pramen, který by vedle Haffeneckera určil i dalšího stavitele hejnického klášterního kostela.

105 ILG, Albert: *Die Fischer von Erlach. Leben und Werke Joh. Bernh. Fischer's von Erlach des Vaters*. 1. vyd. Wien, Konegen 1895.

106 HOFFMANN, Anton: *Geschichte der Kreuzkirche in Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, 1864.

4.1.5 Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí

V roce 1896 publikoval Pazaurek v muzejním časopise stat' o historii kostela sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí.¹⁰⁷ O minulosti této sakrální budovy jsme informováni především z tamní farní kroniky, která nese titul „*Protocollum hoc Conventus Jablonensis scribere coepit Fr. Khinel sub Privincialatu A. R. Eximii ac Dignissimi P. Magistri Laurentii Caroli Brückner sub Prioratu A. R. P. Georgii Schmid. 1719*“. Po dokončení nového konventu dominikánského řádu rozhodl se František Antonín hrabě Berka z Dubé v roce 1698 pro vybudování klášterního kostela. Jako zcestovalý muž, který diplomaticky působil ve Španělsku, Švédsku, Nizozemí či v Benátkách, měl příležitost obdivovat se italskému umění. Zároveň jako zámožný aristokrat, jenž se vypracoval až do pozice nejvyššího císařského maršálka, nechtěl se svým jménem spojovat běžný kostel, ale dát vzniknout vznešenému dílu. Po dlouhém váhání zadal realizaci stavby oceňovanému italskému staviteli Petru Biancovi z Litoměřic a kamenickému mistru Nicolasi Kitzingerovi. Bianco s Kitzingerem se vydali do Vídně k Berkovi z Dubé, aby od něj převzali zakázku a dřevěný model klášterního kostela dle návrhu architekta Johanna Lucase von Hildebrandta. Bianco obdržel roční plat 300 zlatých, Kitzingerovi měla být vyplácena částka 200 zlatých ročně. Dne 3. září 1691 přijel Bianco do Jablonného a již 5. září zahájil demolici starého kostela. Slavnostní položení základního kamene proběhlo 18. listopadu 1699 za přítomnosti mnoha hostů. Základy kostela byly včetně katakomb s hrobkami dokončeny do dvou let.

Pazaurek se dále zaobírá osobou Petra Bianca. V záznamech litoměřické radnice je tento stavitel poprvé uveden roku 1676, kdy mu bylo schváleno provozování jeho řemesla. Se svou manželkou koupil roku 1681 od Bernarda

107 PAZAUREK, Gustav Edmund: Nordböhmische Kunstdenkmäler. Die St. Laurentiuskirche in Gabel, in: *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*, roč. 14, 1896, s. 57–63.

Spinety sad za 84 zlatých a o rok později od Ludmily Stránské za 320 zlatých dům na náměstí (dům č. 22 U Zlatého bažanta). Městské právo mu bylo uděleno 25. září 1682. Jméno Peter Bianco se v dotyčných listinách střídá s jménem Peter Anton Bianco, je proto nasnadě myšlenka, že se mohlo jednat o dvě osoby (pravděpodobně otce a syna). Se svou druhou manželkou Annou Kateřinou Rozálií, dcerou litoměřického konšela Samuela Karla Hlasiwetze, měl dle kroniky děkanství šest dětí. Bianco musel dosáhnout vysokého věku, neboť jej nacházíme v pramenech ještě roku 1734. Datum jeho úmrtí Pazaurek řadí do období mezi červnem 1741 a dubnem 1742, z něhož chybějí matriční údaje litoměřického děkanského kostela o úmrtích. Genealogie značně rozvětvené rodiny barokních umělců Bianco je tak složitá, a v Pazaurově době dosavadní údaje o ní tak strohé, že se autor studie nechtěl dále pouštět do nejistých hypotéz o hlubších detailech z Biancova života.

Zda však byl Bianco pouze stavitelem, nebo jestli měl také podíl na architektonickém návrhu výstavby klášterního kostela, se Pazaurek pokusil určit dle srovnání s jinými sakrálními objekty. Za příklad si bere kostel sv. Petra ve Vídni vybudovaný dle návrhu architekta Johanna Lucase von Hildebrandta. Niky se sochami na čelní fasádě tohoto chrámu jsou vysunuty do obou bočních věží, naproti tomu můžeme vidět značně zvýrazněný vstupní portál. Oba kostely dle Pazaureka vznikly podle podobného záměru a lze je proto připisovat stejnému architektovi. Dospívá proto k názoru, že Bianco pouze realizoval stavbu dle dřevěného modelu dodaného z Vídně Johannem Lucasem von Hildebrandtem.¹⁰⁸ Dle Khinelovy kroniky bylo v průběhu roku 1706 započato se stavbou kupole. Dne 24. dubna téhož roku však zemřel stavebník František Antonín hrabě Berka z Dubé a nový majitel panství František Antonín hrabě Nostic ve stavbě nepokračoval. Budování klášterního

¹⁰⁸ Johann Lucas von Hildebrandt navštívil Jablonné 12. srpna 1702 po zřícení části podzemních prostor a upravil svůj původní návrh navýšením stavby, viz VLČEK, Pavel: *Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí*, 1. vyd. Praha, Ústav dějin umění AV ČR 2014, ISBN 978-80-86890-50-0, s. 9.

kostela obnovila roku 1708 Františka Rozálie Kinská a kupole s lucernou byla dokončena.

Také ve vnitřních prostorech pokračovaly práce pomalu kvůli častým výměnám majitelů panství. Hraběnka Kinská, na „kterou se kladly velké naděje“, zemřela 25. ledna 1714. Také za vlády Václava Albrechta hraběte z Vrbna a Bruntálu, jenž převzal panství 9. dubna 1714, postupovaly práce ve vnitřních prostorech jen pozvolna. Jablonné odkoupil 28. února 1718 Jan Jáchym hrabě Pachta z Rájova. Za jeho vlády mohl být kostel dokončován. Pachta objednal 24. srpna 1724 pro nový kostel varhany. Vysvěcení chrámu proběhlo 4. srpna 1729. Ale i poté pokračovaly některé dokončovací práce ve vnitřních prostorech. Například 16. května 1632 daroval Filip Josef hrabě z Gallasu klášternímu kostelu v Jablonném růžencový oltář zhotovený v Praze, jenž můžeme vidět na epištolní straně chrámu.¹⁰⁹ Téhož roku získal kostel také železnou kovanou mříž kolem náhrobku sv. Zdislavy, do něhož byly ostatky slavnostně přeneseny 3. ledna 1731. Rokokové formy kazatelny a některých dřevořezeb nám však dokazují, že práce pokračovaly až do druhé poloviny 18. století. Následkem vydání dekretu císaře Josefa II. přestal klášter roku 1785 existovat, ale již o tři roky později se klášterní kostel přeměnil ve farní. Požár z 11. května 1788, který dle Pazaureka „poškodil Jablonné více než pohromy sedmileté války či napoleonských válečných konfliktů“, zasáhl také kostel sv. Vavřince. Přes lucernu kupule vtrhl požár a zničil značnou část vnitřního vybavení, v první řadě hlavní oltář z roku 1713. Růžencový oltář se zachoval, avšak po hlavním oltáři zůstala pouze dřevěná náhrada v rokokových formách.

Z písemných pramenů zmiňuje Pazaurek v této studii kromě již uvedených farních kronik v Jablonném také listiny z pražského městského archivu (Prager

¹⁰⁹ V katolickém kostele se jedná o jižní stranu budovy a oltáře, kde se při obřadu čtou výňatky z epištol. Jelikož však kostel nemusí být vždy orientovaný, míní se tímto pojmem obecně při pohledu od hlavního vchodu k presbytáři pravá strana od obce věřících, viz BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub – KROPÁČEK, Jiří: *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*, 1. vyd. Praha, Odeon 1991, ISBN 80-207-0246-6, s. 59.

Stadtarchiv, dnešní Archiv hlavního města Prahy). Využíval také edici dvou listin vztahující se ke stavbě klášterního kostela v Jablonném, kterou uveřejnil archivář Karl Köpl.¹¹⁰ Z odborné literatury jmenuje Pazaurek publikaci Jindřicha Otakara Miltnera a Josefa Neumanna *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Privatmünzen und Medaillen*.¹¹¹ K osobnosti Františka Antonína hraběte Berky z Dubé zmiňuje Pazaurek studii Wenzela Hiekeho *Die Berka von Duba und die Besitzungen in Böhmen*.¹¹² K historii kostela v Jablonném se váže stať Alberta Ilga *Über die Gabeler Kirche*.¹¹³ Pazaurek využíval rovněž 4. svazek monografie Jaroslava Schallera *Topographie des Königreichs Böhmens*¹¹⁴ a druhý díl práce Johanna Gottfrieda Sommera *Das Königreich Böhmen*.¹¹⁵ Pazaurek v této studii popisuje stavebně historický vývoj kostela sv. Vavřince. Představuje osobnost Františka Antonína hraběte Berky z Dubé a vysvětluje důvody, proč se rozhodl zadat řešení návrhu stavby klášterního kostela Johannu Lucasi von Hildebrandtovi, významnému rakouskému architektovi. Autor rovněž stručně charakterizuje osobnosti jednotlivých majitelů panství v Jablonném a popisuje, jakým způsobem se podíleli na průběhu stavebních prací či doplňování vnitřního vybavení kostela. Podrobně se Pazaurek věnoval osobnostem Petera Bianca a Johanna Lucase von Hildebrandta. Pomocí komparace Hildebrandtových architektonických děl

110 KÖPL, Karl: Die Stadtkirche in Gabel. Zwei archivalische Beiträge von K. Köpl, in: *Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs*, roč. 18, 1895, s. 65.

111 MILTNER, Jindřich Otakar – Neumann, Josef: *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Privatmünzen und Medaillen*, 1. vyd. Praha, Verlag des Vereins 1852–1868.

112 HIEKE, Wenzel: Die Berka von Duba und die Besitzungen in Böhmen, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 24, 1886, s. 116–155. Die Berka von Duba und die Besitzungen in Böhmen II, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 25, 1887, s. 51–75.

113 ILG, Albert: Über die Gabeler Kirche, in: *Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs*, roč. 12, 1889, s. 68–69.

114 SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen: darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden. Band IV, Bunzlauer Kreis*, 1. vyd. Praha, Normalbuchdruckerei 1786.

115 SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen. Band II, Bunzlauer Kreis*, 1. vyd. Praha, J. G. Calve'schen Buchhandlung 1834.

dospěl k názoru, že Bianco se na návrhu budovy klášterního kostela nepodílel, ani do něj během výstavby nezasahoval.

4.1.6 Malované terče Spolku libereckých ostrostřelců

Pazaurek publikoval v muzejním časopise také studii o malovaných střeleckých terčích Spolku libereckých ostrostřelců.¹¹⁶ Střelecké terče můžeme považovat za významný doklad umělecké tvorby a cenný pramen pro dějiny Liberecka, přesto se jimi do Pazaurovovy doby nikdo odborně nezabýval. Nejvýznamnější terče Spolku libereckých ostrostřelců byly na počátku 20. století prezentovány v oddělení regionálních dějin stálé expozice Severočeského průmyslového muzea.¹¹⁷ Pazaurek zvláště oceňuje vyobrazení jednotlivých městských částí, veřejných prostor, náměstí a významných budov, neboť nám umožňují utvořit si představu o podobě Liberce v průběhu 19. století, ve kterém vzhled měst procházel dle Pazaureka většími změnami než kdykoli předtím. Zatímco v dřívějších dobách zasahovaly do obrazu města především rozsáhlé požáry nebo pohromy velkých válečných konfliktů a jejich původní ráz měnily pouze v malé míře, projevila se před polovinou 19. století radikální přeměna. Vlaková nádraží dala vzniknout novým městským čtvrtím, v nichž se koncentrovalo stále více velkoobchodů. Změny ve způsobu vedení války umožnily odstranit původní opevnění, které již neodpovídalo svému účelu. Namísto středověkých hradeb a strážních věží nebo barokních fortifikací přicházely velké parky a bulváry, které propojily střed města s předměstími.

116 PAZAUREK, Gustav Edmund: Alte Reichenberger Schützenscheiben, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 19, 1901, s. 29–38.

117 Terče Spolku libereckých ostrostřelců jsou v současnosti uloženy v Severočeském muzeu v Liberci v podsbírce Obrazy. Jejich odborným zpracováním se formou výstavního katalogu zabývala BÍLKOVÁ, Libuše: *Střelecké štíty 1819–1862. Katalog výstavy ze sbírek Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1993. Tématu významu malovaných střeleckých terčů pro kulturní dějiny 19. století se v poslední době věnovala MEZEROVÁ, Jana: Monarchie na mušce aneb modernizační procesy 19. století na střeleckých terčích, in: *Sborník Národního muzea v Praze. Acta Musei nationalis Pragae. Řada A – Historie*, roč. 67, 2013, č. 1–2, s. 3–10, ISSN 0036-5335.

Nové stavební materiály daly vzniknout velkým budovám, jimž musely ustoupit staré dřevěné domy. Zvyšující se dopravní potřeby si vynutily přestavbu úzkých ulic i celých městských čtvrtí. Na periferiích měst vznikaly vilové čtvrti a v prostředí velkých průmyslových podniků se objevovaly rozsáhlé dělnické kolonie. Proto považuje Pazaurek za důležité uchovat každý doklad o vzhledu měst před touto „velkou revolucí“.

Pazaurek v této studii bral na zřetel zejména skupinu terčů se vztahem k regionálním dějinám. V tomto směru jsou významní dva malíři, Josef Elsner a Anton Köhler, kteří pro liberecký ostrostřelecký spolek namalovali řadu terčů zajímavých z hlediska kulturních dějin a historie Liberecka. Na jednom z terčů můžeme vidět Ještědský hřbet, na jehož výběžku během 19. století vyrostla řada nových horských chat a chalup. Terč z roku 1833 zpodobňuje Josefinino údolí, jehož vzhled se do Pazaurekovy doby výrazně proměnil vlivem výstavby vily Theodora von Liebiega a rozrůstáním továrního komplexu budov firmy Johanna von Liebiega. Velkou událostí roku 1833 bylo setkání rakouského císaře Františka I., ruského cara Mikuláše I. a pruského korunního prince Fridricha Viléma na zámku v Mnichově Hradišti. Náročná cesta cara Mikuláše mohla jistě vzbudit velkou pozornost, proto Pazaurek shledává pochopitelným, že car přechodně pobýval při své cestě také v Liberci, kde pozdravil Kristiána Kryštofa hraběte z Clam-Gallasu. Tato scéna tvoří námět dalšího terče. Tento neznáčený kus vzbuzuje zájem především z hlediska dějin odívání a architektury, neboť na něm vidíme zahradní křídlo hraběcího zámku před jeho přestavbou.

Z roku 1837 pochází terč pro krále střelců,¹¹⁸ který představuje „idylku starého Liberce“, totiž slavnostní průvod při příležitosti zlaté svatby Antona Salomona. Kromě jásající dvojice můžeme v průvodu vidět představitele tehdejší liberecké honorace. Vlevo stojí věž arciděkanského kostela

118 Ostrostřelecké spolky pořádaly každý rok soutěže ve střelbě, jejichž vítěz (král střelců) zpravidla dával na počest svého úspěchu vyhotovit slavnostní terč, viz MEZEROVÁ, Jana: *Monarchie na mušce aneb modernizační procesy 19. století na střeleckých terčích*, s. 3.

sv. Antonína Velikého před jeho neogotickou přestavbou, vlevo se nachází budova arciděkanství a před ní dřívější dřevěná požární zbrojnice. Napravo je část dřívějšího průčelí domu, na jehož místě v Pazaurkově době stála restaurace Kronprinz Rudolf. Terč z roku 1839 malovaný Antonem Köhlerem představuje hlavní cvičiště ostrostřeleckého spolku u Jánských kamenů. Také tento kus má význam zejména pro dějiny odívání. Důležitým dnem byl pro obyvatele Liberce 6. říjen 1841, kdy město navštívil český místodržící arcivévoda Štěpán. Malovaný terč zpodobňuje členy ostrostřeleckého spolku, kteří se při této události předvedli v plné parádě. Na terči vidíme opět rovněž hraběcí zámek.

Terč malovaný roku 1844 Josefem Elsnerem zachycuje dle Pazaurka událost, při které se ostrostřelecký spolek velmi vyznamenal. Dne 3. července 1844 se v Kateřinkách strhla první velká dělnická bouře proti zavádění nových strojů a dle tehdejších zpráv ostrostřelci bránili most v Růžodole. K dělnickému povstání se vztahuje další z terčů, jenž představuje odchod vojska nasazeného proti vzbouřeným dělníkům doprovázeného členy ostrostřeleckého spolku. Poslední z trojice terčů malovaných roku 1844 zobrazuje scénu svěcení praporu na Novoměstském náměstí. Na tomto terči můžeme vidět Kapli Božího hrobu, která roku 1865 našla umístění u kostela Nalezení sv. Kříže. Nalevo stojí staré divadlo, které roku 1879 vyhořelo. Většina domů má podloubí a podobné dřevěné štíty jako takzvané Valdštejnské domky stojící ve Větrné uličce. Neměli bychom dle Pazaurka také opominout, že vedle zemských barev tvořících slavnostní výzdobu na řečnické tribuně se objevuje rovněž německá trikolora na stanu pro libereckou honoraci. Další z terčů malovaných Josefem Elsnerem zpodobňuje slavnostní položení závěrečného kamene liberecké nemocnice roku 1845, při kterém byli přítomni i členové ostrostřeleckého spolku. Za zajímavý považuje Pazaurek rovněž terč z roku 1855 představující nácvik pochodu pod vedením Antona Demutha.

Z odborné literatury uvádí Pazaurek v této studii pouze monografii Rudolfa Müllera o historii libereckého ostrostřeleckého spolku.¹¹⁹ Ve stručnosti seznamuje čtenáře s historií ostrostřeleckého spolku a s historickými událostmi, jež se vážou k malbám na jednotlivých terčích. Pazaurek nehodnotí přímo uměleckou hodnotu střeleckých tečů, jimž promíjí i prohřešky proti zásadám perspektivy. Malby na terčích slouží Pazaurovi jako pramen, podle něhož vykládá architektonické proměny Liberce a kulturní či sociální dějiny města v 19. století. Zároveň předkládá čtenáři možnost utvořit si představu o snaze libereckých ostrostřelců o svou sebe prezentaci před veřejností.

4.1.7 Bitva u Liberce

Pazaurek se ve studii *Die Schlacht bei Reichenberg 1757* publikované roku 1902 zabýval kulturněhistorickými souvislostmi spjatými s bitvou u Liberce.¹²⁰ V úvodu článku Pazaurek popisuje klasicistní porcelánový šálek ze sbírek Severočeského průmyslového muzea, který se stal jedním z významných témat této stati.¹²¹ Šálek zdobí modrá glazura, zlaté lístky a světle růžový lem. Na podšálku je číslo 87 (datum 1787). Nejzajímavější je však profil hlavy v medailonu na podšálku. Hlava nese zvláštní, páskou přidržený účes, který zjevně přísluší ženě. Hlava zvláštně kontrastuje se zbraní a trofejemi v medailonu – pravěpodobně se jedná o jakousi karikaturu válečníka. Pazaurek pomocí komparace s jiným dílem dochází k interpretaci tohoto vyobrazení. Podle mědirytiny z roku 1770, jež znázorňuje stejnou hlavu (ale s parukou a copem) a nese nápis „Mavritivs comes a Lacy, Avstriae svpremvv belli dvx“, Pazaurek usuzuje, že hlava s dámským účesem na šálku představuje

119 MÜLLER, Rudolf: *Geschichte der k. k. priv. Reichenberger Schützen-Gesellschaft*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlage der Schützen-Gesellschaft 1895.

120 PAZAUREK, Gustav Edmund: *Die Schlacht bei Reichenberg 1757*, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 20, 1902, s. 37–47.

121 Šálek je nyní uložen v Severočeském muzeu v Liberci v podsbírcce Porcelán-keramika pod inventárním číslem PK 641.

Franze Moritze hraběte von Lacy, známého vojevůdce, který se 21. dubna 1757 zúčastnil bitvy u Liberce. K pochopení dámského účesu v medailonu je potřeba vysvětlení širších souvislostí z dějin vojenství.

Franz Moritz hrabě von Lacy se narodil 25. října 1725 v Petrohradě. V roce 1743 nastoupil jako poručík do rakouské armády a poznal bojiště v Itálii, Čechách, Slezsku a Sasku. V Nizozemí se vyznamenal do té míry, že velmi rychle postupoval na vyšší pozice. Již roku 1750 se s hodností plukovníka stal velitelem pluku. Během sedmileté války, jež mu poskytla mnoho příležitostí dále se vyznamenat, postupoval až do nejvyšších generálských štábů. V průběhu sedmileté války sloužil v rakouské armádě také Ernst Gideon svobodný pán von Laudon. Zatímco Lacy byl dle Pazaurka uvážlivý, vždy velmi pečlivě připravený a plnou silou udeřil jedině tehdy, když měl zaručený jistý úspěch, Laudon představoval jeho přesný opak. Rozdílnost jejich povah vedla k řadě vzájemných konfliktů. Generál Lacy si jako předseda dvorské válečné rady postupně získával neomezenou důvěru Marie Terezie a jejího syna Josefa. Uvědomoval si potřebu zlepšení celkových vojenských poměrů monarchie a také pevnost Pless (později přejmenována na Josefov) se v tomto jeho schématu dle Pazaurka osvědčila. Roku 1778 měl Lacy příležitost zasáhnout do války o bavorské dědictví. Také při tažení proti Turkům roku 1788 byla jeho role rozhodující a přestože se válečné události nevyvíjely dle jeho představ, až nakonec musel předat velení nad rakouskou armádou generálu Laudonovi, nepozbyl ani poté důvěry císaře Josefa II. Hrabě Lacy působil také ve službách císařů Leopolda II. a Františka II. Po roce 1796 se stáhl do ústraní v Neuwaldegg u Vídně, kde 24. listopadu 1801 zemřel.

Jestliže se na základě znalostí Lacyho života podíváme na již uvedený šálek ze sbírek Severočeského průmyslového muzea, nabízí se možnost pro interpretaci dámského účesu v medailonku. Dle Pazaurka se jistě nezmýlíme, jestliže přijmeme, že se jedná o žert nebo zlomyslnost spojenou s osobou

generála Laudona. Ten byl ve velení rakouského vojska v rusko-rakouských válkách proti Turkům přehlížen, a Lacy, jehož povolal Josef II. k velení nad armádou v tomto konfliktu, nedosahoval dobrých výsledků. Bez rozhodného kroku ležela rakouská armáda několik měsíců kolem Semlinu, jež obléhala. Nemoci si mezi vojáky vyžádaly mnoho obětí. Stále silněji se projevovala nevole vůči Lacymu, jehož váhavosti se v nepříznivých zprávách z bojiště připisovala vina. Žádalo se o povolání Laudona k vojsku, dokud Laudon skutečně nezískal vojenský sbor, s nímž zdárně dovedl ke konci obléhání města Dubice. K tomu dodejme, že v roce 1787 vzniklo umělecké dílo, jež deklamovalo slávu generála Laudona. Giuseppe Ceracchi vytesal z mramoru dle požadavku císaře portrétní reliéf pro požární zbrojnici nové pevnosti Josefov. Busta představuje rádce císaře Josefa II. v antické zbroji a s přilbou na hlavě. Reliéf hlavy generála Lacyho s ženským účesem je zřejmá karikatura, v níž se zrcadlily tehdejší události.

Dále se Pazaurek věnuje popisu bitvy u Liberce. Pruský král Fridrich držel již od Drážďanského míru většinu Slezska, které chtěla Marie Terezie získat zpět. První rok sedmileté války nedopadl pro podunajskou monarchii dobře, neboť v bitvě u Lovosic Prusko porazilo rakouskou armádu. Následujícího roku však rakouská diplomacie zaznamenala velký obrat. Většinu dřívějších protivníků získala na svou stranu, pruský král Fridrich II. tak zůstal izolován. Z německých zemí jej podporovalo pouze Hannoversko, Hessensko, Brunšviccko a město Grotha. Fridrich se nacházel se svou hlavní armádou v Drážďanech, pruští generálové Kurt Christoph hrabě von Schwerin a Hans Karl von Winterfeld vyčkávali ve Slezsku. Rakouské armádě velel Maxmilián Ulysses hrabě von Browne. Pozice generála Lacyho se nacházela mezi Libercem a Hrádkem nad Nisou. Lacy provedl o novoroční noci zdařilý přepad u města Ostritz, které následoval obdobný čin generála knížete Löwensteina. Z pruské strany jejich útoky oplatil nočním přepadem Frýdlantu generál August Wilhelm vévoda von Braunschweig-Bevern. Nakonec se Fridrich Veliký

rozhodl nevyčkávat a vyrazil se svou armádou do Čech. Vojsko generála Braunschweig-Beverna o síle 16 000 mužů a 4 300 jezdců směřovalo 20. dubna od Žitavy k Liberci. Lacy využil zimní měsíce ke zhotovení řady opevnění. Na obou stranách Nisy nechal postavit palisády a lehká opevnění. Také na kraji lesa pod Ještědem vzniklo několik záseků. Braunschweig-Bevern postupoval přes Hrádek nad Nisou a Chrastavu, pouze u Machnína jej po delší čas zdržel oddíl dragounů knížete Karla z Lichtenštejna. Přesto téhož večera dosáhl Ostašova, kde rozbil svůj tábor.

Bitva začala brzy v pět hodin ráno. Prusové překročili Ostašovský potok. Prudká dělostřelecká palba donutila pruskou jízdu k návratu. Když se situace pro pruské vojsko zdála být kritická, proměnili husaři ústup v protiútok. Po srážce jezdeckých oddílů, v níž padl velitel rakouského jezdecktva hrabě Porporati, uhájilo pruské vojsko své pozice. Následoval poměrně krátký boj pruské a rakouské pěchoty. Výsledek bitvy však již byl rozhodnut. Pruské pěchotě se podařilo úspěšně postupovat vpřed. Útokem na opevnění se rakouské linie zhroutily a vrchní rakouský velitel Christian Moritz hrabě von Königsegg začal ustupovat. Generál Lacy kryl se svými oddíly ústup rakouského vojska. Prusové po vítězné bitvě sjednotili svou armádu u Mnichova Hradiště. Mezitím král Fridrich a kníže von Anhalt pronikli se zbylými vojsky do Čech. Browne nedokázal jejich postup zastavit, pruská vojska se proto brzy nacházela nedaleko Prahy. V bitvě u Štěrbohol 6. května 1757 utrpělo rakouské vojsko další porážku. Prusové zahájili obléhání Prahy. Část pruské armády se střetla s vojskem generála Dauna u Kolína. Daunovi se podařilo Prusy porazit a způsobit jim těžké ztráty. Zbytek pruského vojska krátce poté upustil od obléhání Prahy a zahájil ústup z Čech.

Z pramenů cituje Pazaurek kroniku Jana Karla Rohna. K historii sedmileté války uvádí monografii Henryho Lloyda.¹²² Zmiňuje také publikaci Karla von

122 LLOYD, Henry: *Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preußen und der Kaiserin Königin mit ihren Alliierten I–VI*, 1. vyd. Berlin, Gedruckt und verlegt von Johann Friedrich Unger 1783–1801.

Blažekoviće o historii 31. pluku rakouské armády.¹²³ Můžeme předpokládat, že Pazaurek znal rovněž slovníkové heslo k osobnosti Franze Moritze hraběte von Lacyho v encyklopedii *Allgemeine Deutsche Biographie*.¹²⁴ Pazaurekovi se rovněž nabízely monografie Wilhelma Edlera von Janko *Das Leben des kaiserlichs-königlichen Feldmarschalls Gideon Ernst Freiherr von Laudon* a *Laudon im Gedicht und Liede seiner Zeitgenossen*,¹²⁵ s jejichž obsahem byl pravděpodobně obeznámen. Pracovat mohl také se slovníkovými hesly o osobnosti generála Laudona v encyklopediích *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*¹²⁶ a *Allgemeine Deutsche Biographie*.¹²⁷ Pazaurek se v této studii věnuje dvěma tématům. Prvním z nich je interpretace profilu hlavy v medailonu na porcelánovém šálku ze sbírek Severočeského průmyslového muzea. Pomocí komparace dalších děl Pazaureka interpretuje nezvyklost výskytu dámského účesu na hlavě válečníka dle vzájemného vztahu dvou významných vojevůdců, kteří byli dlouhodobými rivaly ve vrchním velení rakouské armády. V druhé části stati se Pazaurek zabývá bitvou u Liberce. Největší pozornost věnuje událostem, jež tomuto vojenskému střetnutí mezi Pruskem a podunajskou monarchií předcházely. Podrobně také sleduje pohyb jednotlivých armád před vypuknutím bitvy a plány vojenských velitelů obou stran na její uskutečnění.

123 BLAŽEKOVIĆ, Karl von: *Chronik des k. k. 31. Linien-Infanterie-Regimentes*, 1. vyd. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1867.

124 *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XVII*, 1. vyd. Leipzig, Duncker und Humblot 1883, s. 487–499.

125 EDLER, Wilhelm von Janko: *Das Leben des kaiserlichs-königlichen Feldmarschalls Gideon Ernst Freiherr von Laudon*, Wien, Gerold 1869. *Laudon im Gedicht und Liede seiner Zeitgenossen*, 1. vyd. Wien, Braumüller 1881.

126 *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Theil 16*, 1. vyd. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1867, s. 66–91.

127 *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XVIII*, 1. vyd. Leipzig, Duncker und Humblot 1883, s. 25–35.

4.1.8 Liberecký zámek

V roce 1899 publikoval Pazaurek stať o architektonických proměnách libereckého zámku.¹²⁸ Ty můžeme dle Pazaureka nejlépe pozorovat na starších vyobrazeních. Jedním z nich je mědirytina pražského rytce Jana Arnolda z Rohnovy kroniky. Dalším pramenem pro poznání podoby zámku na konci 17. století je rytý skleněný pohár, který věnoval do sbírek Severočeského průmyslového muzea Franz hrabě Clam-Gallas.¹²⁹ Na jedné straně tohoto poháru je monogram Franze Ferdinanda hraběte z Gallasu a dva putti sedící na palmové ratolesti, kteří monogram přidržují. Monogram lemuje také nápis „Vive Comes Francisce A Gallas Duxque Lucerau“. Na druhé straně poháru se nachází znak Gallasů obklopený dvěma palmovými ratolestmi, na nichž opět sedí dva putti držící znak, který lemuje nápis „Vosq. Hoc Gaudentes Insigni Vivite Cuntti“. V obou horních linkách můžeme vidět mezi květinovými a ovocnými girlandami dva anděly držící oválný štít s korunkou, na němž se opakuje monogram Franze Ferdinanda hraběte z Gallasu. Na víčku poháru se nacházejí rytiny libereckého a frýdlantského zámku. Tato rytina nám dle Pazaureka ukazuje hodnověrnější podobu libereckého zámku na konci 17. století než mladší rytina z Rohnovy kroniky – její autor pravděpodobně znal pohled na liberecký zámek z vlastního pozorování a mohl jej díky tomu zpodobnit lépe než pražský rytec Jan Arnold. Stavbu zámku klade Pazaurek do 17. století (zámecká kaple vznikla v letech 1604–1606). Požár 2. května 1615 však poničil celou budovu kromě přízemí a kaple. Poté byly opakovaně prováděny úpravy zámku (například do poloviny 18. století spadá jednoduchá okenní římsa prvního poschodí). Nejnápadnější změnu spatřuje Pazaurek u střechy,

128 PAZAUREK, Gustav Edmund: Das Schloss in Reichenberg, in: *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 17, 1899, s. 37–40.

129 Pohár je nyní uložen v Severočeském muzeu v Liberci v podsбірce Sklo pod inventárním číslem S 452. Původní víčko se však rozbilo a bylo nahrazeno kopií z 19. století. Pohár se nachází v expozici užitého umění v oddělení baroka a rokoka.

jejíž podoba pochází z počátku 19. století. Až do té doby měl zámek mnohem vyšší sedlovou střechu s mohutnými štíty na sever a na jih, také na obou hlavních fasádách zámku byly volutové štíty.¹³⁰ Zahradní křídlo zámku v dekorativních formách z poloviny 19. století sloužilo v Pazaurově době k návštěvám a ubytování členů hraběcí rodiny. Starší část obsahovala pouze prostory pro úředníky. Pazaurek v této studii podrobně seznamuje čtenáře se dvěma prameny zachycujícími podobu libereckého zámku v 17. století, které představuje především z hlediska uměleckohistorického. Architektonické proměny libereckého zámku, jež předkládá čtenáři dle uvedených rytin, doplňuje také informacemi z kroniky Jana Karla Rohna.

4.1.9 Liberecké domovní portály

Obsáhlou studii o vstupních dveřích libereckých domů publikoval Pazaurek v roce 1903.¹³¹ Uměleckohistorický popis tématu je řazen chronologicky od klasicismu až po biedermeier. Jak autor v úvodu článku předznamenává, nemá Liberec příliš mnoho dochovaných domů z 18. století, které by stály za zmínku, respektive je jen málo domů, které by pozdějšími stavebními úpravami neztratily větší část svého původního rázu. Jak autor upozorňuje, Liberec stál mnoho desetiletí stranou co do architektonického vývoje. Rozdíly mezi městskými vzory a libereckou tvorbou se zmenšovaly až v posledních desetiletích 19. století spolu s rozvojem severočeského velkoprumyslu. Stále více starých domů, které již přestaly vyhovovat potřebám svých dnešních majitelů (myšleno z pohledu Pazaurovy doby), měnilo svou vnější podobu,

130 Z libereckého zámku se dochovaly původní rokokové dveře, které byly po rekonstrukci a úpravách zámku v 60. letech 20. století převedeny do sbírek Severočeského muzea v Liberci, kde jsou v současnosti zařazeny do podsbírky Dřevo-nábytek pod inventárním číslem DN 427–428.

131 PAZAUREK, Gustav Edmund: Alt-Reichenberger Haustüren, in: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums*, roč. 21, 1903, s. 89–104. Tématu světlíkových a okenních mříží na libereckých domech věnoval svou studii také KUBÁT, Bohumil: *Liberecké mříže*, 1. vyd. Liberec, Česká beseda 1981.

nebo byly zbourány. Proto se Pazaurovi jeví jako šťastná idea Friedricha Ohmanna začlenit typ měšťanského domu do přístavby Severočeského průmyslového muzea. Do poloviny 18. století se v Liberci nacházely pouze jednopodlažní dřevěné domy, které bylo možné vidět ještě v Pazaurově době ve vedlejších uličkách. Jak Pazaurek poznamenává, nebylo tomu tak dávno, kdy dřevěné domy zmizely i z libereckých náměstí, o čemž svědčilo Novoměstské náměstí, které bylo ještě roku 1844 téměř celé obklopené dřevěnými domy – jako například dodnes dochovaná průčelí tří takzvaných Valdštejnských domků ve Větrné ulici. Také severní strana Staroměstského náměstí, která roku 1888 ustoupila stavbě radnice, se vyznačovala dřevěnými domy s jednoduchou příhradovou konstrukcí.¹³²

Příkladem budovy, která si z větší části i přes dvě etapy přestaveb udržela původní podobu, byl dle Pazaurka dům čp. 36/5 na Lindenplatz (dnešní náměstí Českých bratří). Tento objekt roku 1896 renovovali stavitelé Schär a Leupelt, kteří během přístavby po levé straně přeložili domovní dveře. Při rekonstrukci kolem roku 1860 došlo k rozšíření střešních oken a k odstranění vstupního schodiště v důsledku regulace náměstí. Typem objevujícím se již v prvních desetiletích 18. století je intaktní portál nesoucí datum 1778, který můžeme vidět na domě čp. 302/2 v ulici Rahmberggasse (dnes Rámový vršek). Jedná se o dvoukřídlé dveře s pravoúhle zakončeným horním světlíkem. Barokní kování je zhotoveno ze železa. Svorník nese staré číslo popisné a domovní znak s písmeny IF. Stejná konstrukce dveří se držela i v následujících letech beze změny, jak lze doložit na domech čp. 283/3 v ulici Breite Gasse (dnešní Široká) a čp. 33/3 v ulici Färbergasse (dnešní Barvířská).

Během osmdesátých let 18. století se však projevila pronikavá změna jak v architektonickém pojetí, tak i v případě samotných domovních dveří. Namísto pravoúhlého světlíku nastoupil segmentový oblouk a dvoukřídlé dveře nahradily dveře výplňové. Kované světlíkové mříže se nadále zhotovovaly

¹³² PAZAUREK, Gustav Edmund: *Alt-Reichenberger Haustiiren*, s. 91, pozn. 2.

z mosazi. Jako nejstarší objekt tohoto typu můžeme označit dům čp. 13/2 na Altstädterplatz (dnešní náměstí Dr. Edvarda Beneše), uváděný od roku 1788, jehož světlíková mříž nese starý domovní znak a iniciály A. J. Dveře domu čp. 277/3 z roku 1795 v ulici Färbergasse shledává Pazaurek zajímavými, neboť svědčí o tom, že vedle segmentových světlíků se nadále používal také starší pravoúhlý typ. Ze stejného roku pochází rovněž jednoduchý portál domu čp. 268/3 v ulici Färbergasse (dnešní Barvířská), jehož dveře však kromě světlíku z barevného skla jsou zhruba o půl století mladší. První doložitelné užití klasicistního festonu lze vidět na domě čp. 35/5 na Lindenplatz (dnešní náměstí Českých bratří). Jen málo zdobnými shledává Pazaurek dveře domů čp. 49/3 v ulici Johannesgasse (dnešní Jánská) a rovněž čp. 136/2 v ulici Schückerstrasse (dnešní Pražská).¹³³ Tento dům z roku 1799 má původní dveře v hlubokém výklenku se schodištěm.¹³⁴

Portál domu čp. 141/4 v ulici Wienerstrasse (dnešní Moskevská) z roku 1803 byl dle Pazaureka v době svého dokončení nejkrásnějším v Liberci. Projevuje se na něm již přechod od klasicismu k empíru. Z tohoto období pochází jen několik budov se zajímavým portálem, mezi něž lze zahrnout například dům čp. 118/3 v ulici Färbergasse nebo dům čp. 14/2 na Altstädterplatz (dnešní náměstí Dr. Edvarda Beneše). Mnohem více domovních vchodů v různých částech města je však velmi prostých a z hlediska uměleckohistorického nezajímavých. Pozoruhodnými shledává Pazaurek vchodové dveře domu čp. 167/1 z roku 1818 v ulici Schützengasse (dnešní

133 Pelikán na domě čp. 136/2 byl dle Pazaureka podobně oblíben jako Korunovace Panny Marie na domech čp. 165/3 v ulici Kranichgasse (dnešní Slavičkova) a čp. 299/2 v ulici Rosengasse (dnešní Růžová). U posledního domu se nacházel také dveřní překlad stejně jako u domu čp. 229/3 v ulici Franzendorferstrasse (dnešní Františkovská), na kterém byl zpodobněn Tobiáš s andělem. Tento dům roku 1824 „díky laskavému svolení“ městského stavebního ředitele Kaulferse rozšířil zednický mistr Christoph Scholz, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Alt-Reichenberger Haustüren*, s. 94, pozn. 2.

134 Staré výklenky se schodištěm se nacházely také v ulici Veilchengasse (dnešní Fialková). Někdy ovšem vyžadoval velmi strmý terén neobvyklé zvýšení domovního vchodu, jako například u domu čp. 206/3 v ulici Annengasse (dnešní Anenská), kde však dveřní křídlo pochází až z poloviny 19. století, viz PAZAUREK, Gustav Edmund: *Alt-Reichenberger Haustüren*, s. 95, pozn. 1.

ulice 5. května). Horní výplně dveřních křídel jsou velmi bohatě zdobeny. Namísto svorníku v portálu nese datum železné mřížoví, v němž je vkomponována také oboustranná domovní lampa, která dokázala osvětlit jak předsíň, tak cestu přiléhající k domu, což je ojedinělý jev, který Pazaurek objevil již v jiných městech, avšak v Liberci mu na žádném jiném příkladu nebyl znám. Jak Pazaurek poznamenává, potřebám společnosti na počátku 20. století již lampa nevyhovovala, avšak v době vzniku domu byla domovní svítidla ponechána osobní libosti, neboť první veřejné osvětlení olejovými lampami se v Liberci objevilo až v roce 1826.¹³⁵ Na některých mřížovích však datování chybí v důsledku jeho setření nebo odstranění, kdy ustoupilo pozdějšímu domovnímu číslování, nebo je překryly pozdější rekonstrukce.

Rokoko a klasicismus nacházíme společně v ulici Wienerstrasse (dnešní Moskevská) na domě čp. 131/4 (Grüner Baum, dům U Zeleného stromu). Svorník portálu má formu rokaje, zajímavá je dřevořezba na dveřních křídlech souměrně rozdělená rokokovým prvkem. Původní bezbarvé zasklení bylo nahrazeno rušivým barevným sklem. U domů čp. 10/4 a 19/4 v ulici Wienerstrasse (dnešní Moskevská) oceňuje Pazaurek jejich bohatou výzdobu dveřních křídel umnou dřevořezbou. V obou případech však byly dveře bohužel intenzivně přemalovány tmavě červeným nátěrem, čímž došlo k úplnému překrytí dubového dřeva a částečně také mosazného kování. Jednoduše zpracované dveře se žlábkováním v horních výplních dveřních křídel má dům čp. 18/5 v ulici Herrengasse (dnes ulice 8. března). Jednoduše a příjemně působí také dveře domu čp. 38/5 v ulici Felsengasse (dnešní Tyršova), jejichž žlábkování dveřních křídel přerušuje středová rozeta.

Za nejhodnotnější z hlediska úrovně uměleckého zpracování dveří považuje Pazaurek skupinu čtyř domů. Prvním z nich je dům čp. 195/2 v ulici Ladegasse (dnešní ulice Na Ladech) s velmi jemnými vyřezávanými emblémy na horních výplních dveřních křídel. Stejně uspořádání vykazují i dveře domu čp. 127/4

¹³⁵ PAZAUREK, Gustav Edmund: *Alt-Reichenberger Haustiiren*, s. 97.

v ulici Giselastraße (dnešní Revoluční), jejichž horní výplň spojuje emblém Lovu a Zemědělství. Za nejkrásnější považuje Pazaurek dveře domu čp. 16/3 v ulici Schückerstraße. Ačkoli bylo průčelí domu přestavěno, dveře se až do Pazaurovy doby dochovaly. Jemné visící květinové koše se nijak neruší s kosočtverci z dolní výplně. Posledním objektem z této skupiny byly dveře domu čp. 162/2 v ulici Breitengasse (dnešní Široká) s Lyrou a empírovým motivem slunce v horní výplni. S empírovými výplněmi ve tvaru lvích hlav bylo možné setkat se také na dveřích domu čp. 177/3 ve Franzendorferstraße (dnešní Františkánská).

Běžné dveře z této doby však byly obvykle mnohem jednodušší. Velké domovní dveře se v průčelích málokdy používaly, širokých mříží proto nebylo potřeba, ačkoli některé formy jako rozety a girlandy se také u domovních dveří v Liberci vyskytovaly. Příkladem novogotiky je velký portál na Hlasiwetzově domě čp. 1/3 na Altstädterplatz (dnešní náměstí Dr. Edvarda Beneše),¹³⁶ který vsadil do průčelí architekt Anton Ferdinand Miksch. Z pozdější doby pochází také gotizující portál na domě čp. 219/1 v ulici Friedländerstraße (dnešní Frýdlantská). Později se přestalo využívat masivních výplní světlíků, které nahradily téměř bez výjimky skleněné tabule s prostou železnou mříží. Také většinu dřívějších působivých kovaných zámků z mosazi nahradily bezcenné sériově vyráběné kusy z litého železa. U hotelu Eiche (dům čp. 27/4) v ulici Wienerstraße byl původní mosazný zámek umístěn na nové dveře.

Z odborné literatury cituje Pazaurek v této studii pouze monografii Antona Hoffmanna o zástavbě na severní straně Staroměstského náměstí.¹³⁷ Jak

136 Heinrich Hlasiwetz (7. 4. 1825 – 8. 10. 1875) se narodil v rodině libereckého lékárníka, vystudoval chemii na univerzitách v Jeně a v Praze, v roce 1854 se stal profesorem chemie na univerzitě v Innsbrucku, od roku 1867 působil na Polytechnisches Institut ve Vídni, viz *Neue Deutsche Biographie. Band IX*, 1. vyd. Berlin, Duncker und Humblot 1972, ISBN 3-428-00190-7, s. 277–278.

137 HOFFMANN, Anton: *Geschichte der alten Häuser auf der Nordseite des Altstädter Marktplatzes in Reichenberg, welche aus Anlass der Erbauung eines neuen Rathauses im Mai 1888 abgetragen worden sind*, 1. vyd. Wien, A. Schöpfer 1888. Z poloviny 19. století pochází obraz zachycující podobu domů na severní straně Staroměstského náměstí, viz Severočeské muzeum v Liberci, Severní strana Staroměstského náměstí v Liberci,

Pazaurek v úvodu studie předznamenává, domovním dveřím, které považuje v řadě případů za nejzajímavější detail liberecké architektury, se zatím nikdo se zvláštním zřetelem nevěnoval. Článek koncipuje jako uměleckohistorické pojednání nejen o domovních vchodech a mřížích, zabývá se také architektonickým vývojem některých domů. O tématu pojednává v souvislosti s obecným evropským vývojem výtvarného umění i uměleckého řemesla. Vzhledem k tomu, že Pazaurek u řady domů také uvádí přestavby a rekonstrukce, které v nich v průběhu 19. století proběhly, můžeme předpokládat, že pro tuto práci využíval projektové dokumentace uložené v městském stavebním archivu v Liberci.

4.2 Ernst Schwedeler-Meyer

Ernst Schwedeler-Meyer (1867–1939) byl historik umění z Hamburku. Po odchodu Gustava Edmunda Pazaurka do Zemského průmyslového muzea ve Stuttgartu v roce 1906 nastoupil na pozici správce sbírek a ředitele Severočeského průmyslového muzea, kterou vykonával až do roku 1935. Městem Liberec byl zároveň jmenován ředitelem obrazové sbírky Heinricha von Liebiega,¹³⁸ pro kterou sestavil katalog vydaný při příležitosti Výstavy českých Němců roku 1906.¹³⁹ Pro prezentaci sbírky na této výstavě byl podle návrhu architekta Rudolfa Scholze postaven dům s centrálním prostorem zakončeným kupolí a dvěma křídly.¹⁴⁰ Schwedeler-Meyer dokončil přípravy expozice Liebiegovy sbírky užitého umění v Severočeském průmyslovém muzeu a převzal rovněž redakci muzejního časopisu.

4.2.1 Liberecká architektura a Vídeňský dopis

Ernst Schwedeler-Meyer publikoval v muzejním časopise článek o stavu městské zástavby v Liberci,¹⁴¹ kterým reagoval na stať Josepha Augusta Luxe z periodika *Der Kunstwart*.¹⁴² Tento článek pojatý publicistickou formou

138 MOHR, Jan: Užité umění v odkazu Heinricha Liebiega a Severočeské průmyslové muzeum v Liberci, in: *Kunstschatze des Mäzens Heinrich von Liebieg = Umělecké poklady mecenáše Heinricha von Liebiega*, GROSSKINSKY, Manfred (ed.), Frankfurt am Main, Museums Giersch 2012, ISBN 3-935283-26-1, s. 226.

139 SCHWEDELER-MEYER, Ernst: *Heinrich Freiherr von Liebiegsche Gemäldesammlung der Stadt Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, Haus der Stadt 1906.

140 HABÁNOVÁ, Anna: *Liberec jako centrum německo-českého výtvarného umění v první polovině 20. století*, dizertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta 2012, vedoucí práce Alena Pomajzlová, s. 35.

141 SCHWEDELER-MEYER, Ernst: Die Stadt Reichenberg und Der Kunstwart, in: *Zeitschrift des Nordböhmisches Gewerbemuseums – Neue Folge*, roč. 1, 1906, s. 72–74. Schwedeler-Meyer necituje Luxův článek přesně – uvádí pouze první číslo dvacátého ročníku časopisu bez rozsahu stran – je možné, že znal Luxův rukopis, který se připravoval do tisku až v následujícím roce.

142 LUX, Joseph August: Wiener Brief, in: *Der Kunstwart. Rundschau über alle Gebiete des Schönen; Monatshefte für Kunst, Literatur und Leben*, roč. 20, 1907, č. 1, s. 53–54. Joseph

vycházel z Luxovy všeobecné stížnosti na stav liberecké architektury a pronikání nevýrazného stylu činžovních domů velkých měst, u kterého lituje šablonovitosti vkusu přijímajícího nekriticky i veškerá negativa spojená s moderní zástavbou evropských velkoměst: „odporné ve špíně a ošklivosti leží bohaté, penězi se pyšníci město ve vzkvétající krajině“.¹⁴³

V městské zástavbě autor rozlišil tři typy obytných domů. První skupinou byly staré liberecké tkalcovské domy s jednoduchou příhradovou konstrukcí a další měšťanské domy z 18. století, u nichž se mísí barokní tvarosloví s rokokem a často také s klasicistním ornamentem. Spolu se zámek tvořily starý Liberec. Tyto domy autor označil za pýchu místních obyvatel, kteří je starostlivě chránili. Samostatně byla k městu připojena vilová čtvrť v prostoru od dnešní Masarykovy třídy až po Lidové sady. Při pohledu shora na vilové městečko však bylo možné pozorovat, že tento prostor již nevyhovoval požadavkům doby, neboť zahradní domky se stavěly také na okolních návrších. Město rovněž trpělo nedostatkem luxusních bytů, které se nacházely pouze v několika etážových domech. Avšak o důvodu, který přiměl Ernsta Schwedeler-Meyera přetisknout teze z Luxovy stati v muzejním periodiku, se dozvídáme až v posledních dvou odstavcích článku, kde se Schwedeler-Meyer ostře staví proti závěrům Luxovy studie. V závěru Ernst Schwedeler-Meyer připojuje k textu Luxova článku poznámku, že nebylo jeho úmyslem obracet se proti posouzení nedostatků a závad v architektuře Liberce. Zároveň však dodává, že ačkoli se časopis *Der Kunstwart* dlouhodobě profiloval jako periodikum založené na nestrannosti a odbornosti svých přispěvatelů, za což

August Lux (8. 4. 1871 – 23. 3. 1947) byl rakouský spisovatel a historik umění. Ve Vídni vystudoval filologii a dějiny umění, věnoval se teorii moderní architektury a vydával časopis *Hohe Warte*. Zabýval se také psaním biografických románů, viz *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band V*, 1. vyd. Wien, Hermann Böhlau 1970, s. 381.

143 „Abscheurregend in Schmutz und Hässlichkeit liegt die reiche geldstolze Stadt in der blühenden Landschaft“, viz SCHWEDELER-MEYER, Ernst: *Die Stadt Reichenberg und Kunstwart*, s. 72.

sklízel mnoho uznání, nemůže jeho šéfredaktor Ferdinand Avenarius vydávat
článek Josepha Augusta Luxe za důkaz pro oprávněnost této chvály.¹⁴⁴

144 SCHWEDELER-MEYER, Ernst: *Die Stadt Reichenberg und Kunstwart*, s. 74

4.3 Heinrich Schindler

4.3.1 Stavební projekt architekta Oskara Rösslera

Plastickým studijním modelem městské galerie a zástavby, která měla vzniknout v ulici Heinrich–Liebieg–Strasse (dnešní Husova) po skončení výstavy českých Němců Deutschböhmisches Ausstellung z roku 1906, se zabýval Heinrich Schindler.¹⁴⁵ Tento model byl vystaven v prostorách Severočeského průmyslového muzea. Vypracováním uvedeného stavebního projektu pověřil architekta Oskara Rösslera¹⁴⁶ majitel pozemku hrabě Franz Clam-Gallas. Projekt však nebyl realizován.¹⁴⁷ Ideou tohoto projektu bylo vyřešit umístění a vybudování nových veřejných paláců a zpřístupnit velký pozemek pro rodinné domy. Stavební plán představuje budovu reálné školy v ulici Radetzky–Strasse (dnešní Vítězná). Za jeden z cílů si projekt také kladl vytvořit velký chráněný park, který město plánovalo již dlouhou dobu. Jeho umístění bylo uvažováno v prostoru mezi ulicí Heinrich–Liebieg–Strasse a Harcovskou přehradou. Kolem parku o délce 135 metrů a šířce 40 metrů měly vzniknout velké bloky domů. Pro park se zamýšlelo také vybudovat velký koncertní dům, který by v suterénu splňoval veškeré požadavky pro restauraci a kavárnu. Park s ulicí Heinrich–Liebieg–Strasse měl spojovat blok budov

145 SCHINDLER, Heinrich: Ein interessantes baukünstlerisches Projekt, in: *Zeitschrift des Nordböhmischen Gewerbemuseums – Neue Folge*, roč. 2, 1907–1908, s. 83–88.

146 Architekt Oskar Rössler (1878–1928) se narodil v Grünwald bei Gablonz (dnešní Mšeno nad Nisou, které se stalo součástí města Jablonec nad Nisou). Vystudoval Státní průmyslovou školu v Liberci a Vysokou školu technickou v Darmstadtu. Od roku 1905 vedl v Liberci architektonický ateliér, kde se jako první věnoval současnému urbanismu. Z jeho projektů byly v Liberci realizovány stavby textilní průmyslové školy, reálné školy a některé domy v Liebiegově městečku. Působil však i v jiných městech – například v Děřichově postavil dětský domov a v Chebu starobinec, viz Dipl. Ing. Architekt Oskar Rössler †, *Reichenberger Zeitung*, roč. 69, č. 177, 28. 7. 1928, ranní vydání, s. 3.

147 K historii plánované výstavy městské galerie pro obrazovou sbírku Heinricha Liebiega viz HABÁNOVÁ, Anna: Plánovaná novostavba galerijní budovy v Liberci v první polovině 20. století, in: *Fontes Nissae*, roč. 11, 2010, s. 77–111, ISSN 1213-5097.

podle stavebního vzoru německých měst, který lze vidět na mnoha starých městských vyobrazeních.

Pro budovu městské galerie, kde měla být uložena vzácná sbírka obrazů odkázaná Heinrichem Liebiegem, městské výbory zvolily stavební parcelu na nejvyšším místě tohoto prostoru, odkud by byla ze všech stran dobře viditelná, čímž by vznikl nový obraz města s výraznou dominantou. Pro tuto stavbu daroval Heinrich Liebieg finanční prostředky ve výši poloviny její předpokládané ceny. Realizace tohoto projektu by dle Heinricha Schindlera přinesla nové impulzy pro další rozvoj metropole Německých Čech.¹⁴⁸

Schindler nekoncepuje svůj článek jako odborný text, který by se zabýval podrobnostmi. Jedná se o esej; Schindler čtenáři představuje myšlenku projektu architekta Oskara Rösslera, uvažuje nad výhodami jeho realizace, polemizuje s některými návrhy a předkládá své názory k úvaze veřejnosti.

148 SCHINDLER, Heinrich: *Ein interessantes baukünstlerisches Projekt*, s. 88.

4.4 Josef Kubina

4.4.1 Ida Madelaine Demuthová

Článek věnovaný umělkyni Idě Madelaine Demuthové a soudobému vývoji uměleckého řemesla publikoval Josef Kubina.¹⁴⁹ Zabývá se především jejími pracemi z oblasti textilního umění a knižní vazby, které zasazuje do obecného vývoje uměleckého řemesla. Jak autor předznamenává, nebylo na počátku 20. století vzácností, že se ženy věnovaly umělecké práci. Přesto se absolventky uměleckoprůmyslových škol při svém vstupu do uměleckého života mnohdy nacházely ve velkých nesnázích, jak by mohly svých nabytých schopností využít, neboť citelná převaha mužů v jednotlivých profesích poskytovala ženám pouze podřízenou roli v továrním provozu.

Ida Madelaine Demuthová své umělecké vzdělání zahájila na Zeichenschule des Frauenswerbsvereines v Drážďanech a poté pokračovala několik let u Wilhelma von Deschitze v Mnichově. Ze studií v Mnichově pocházejí její textilní práce využívající řetízkový steh. Vyhýbala se okázalosti, její tvorba vzbuzovala libost jednoduchostí, v níž převažovala linie. Zvláště v ženském měšťanském prostředí získaly oblibu její pásové a perlové výšivky. Zabývala se však také výšivkami na liturgické oděvy, ve kterých využívala moderní principy plochého ornamentu. V době publikování Kubinovy studie se Ida Madelaine Demuthová nacházela na studijní cestě vedoucí přes Florencii do Říma, která dle autora jistě mohla mladé umělkyni poskytnout mnoho impulsů

149 KUBINA, Josef: Ida Madelaine Demuth. Eine Reichenberger Künstlerin, in: *Zeitschrift des Nordböhmisches Gewerbemuseums – Neue Folge*, roč. 2, 1907–1908, s. 89–93. Osobnosti této umělkyně se věnoval ve stejnou dobu jako Josef Kubina také MICHEL, Wilhelm: Ida Madelaine Demuth – München, in: *Deutsche Kunst und Dekoration: illustrierte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerisches Frauen-Arbeiten*, Band 20, 1907, s. 234–236.

ovlivňujících budoucí směřování její tvůrčí činnosti. Závěrem autor vyslovil přání uspořádat výstavu, která by představila rozsáhlý obraz jejího dosavadního uměleckého působení, neboť sbírka, která byla prezentována veřejnosti v uměleckořemeslném pavilonu na výstavě Deutschböhmisches Ausstellung roku 1906, nedokázala pro své prostorové omezení tak působivě ukázat všechny aspekty její tvůrčí činnosti.

Přestože se jedná o odborný článek o dosavadním životě a díle Idy Madelaine Demuthové, autor k její osobnosti neuvádí žádné prameny ani literaturu. Pravděpodobně neznal ani stať Wilhelma Michela uveřejněnou v časopise *Deutsche Kunst und Dekoration*. Článek je však zjevně podán formou pro čtenáře obeznámeného s pracemi Idy Madelaine Demuthové. Biogram o této umělkyni doplňuje Kubina úvahami nad soudobým uměleckým řemeslem a zamýšlí se také nad postavením ženy v tehdejší uměleckém prostředí. Součástí studie jsou rovněž různé úvahy nad úlohou uměleckého řemesla pro měšťanské kruhy.

4.4.2 Liberecká architektura a Vídeňský dopis II

Kubina také publikoval článek,¹⁵⁰ kterým reagoval na již uvedenou stať Josepha Augusta Luxe o liberecké soudobé architektuře uveřejněnou v časopise *Der Kunstwart*. Autor píše, že jednou ze snah jeho doby je úsilí o estetické zlepšení lidského života, přičemž za nejvýznamnější považuje způsob bydlení. Obytný dům je v Kubinově chápání místem, v němž člověk stráví značnou část života, má mu proto sloužit k nabrání nových sil a dávat mu možnost potěšit se v soukromí. Proto lze dle Kubiny také u rodinného domu mnoho zlepšovat. Na starších budovách nachází Kubina mnoho podnětů, jež se nabízejí ke studiu, ať

150 KUBINA, Josef: Vom Reichenberger Einfamilienhaus, in: *Zeitschrift des Nordböhmisches Gewerbemuseums – Neue Folge*, roč. 4, 1909–1910, s. 9–15. Český překlad Kubinovy studie zpracoval MOHR, Jan: O rodinném domu před sto lety, in: *Sborník Severočeského muzea, Historia*, roč. 14, 2005, s. 121–127, ISSN 0232-0592.

už je to kvalita řemeslného zpracování, cit pro barvu či praktičnost a věcnost forem ve stylu anglického obytného domu, jež považuje v mnoha ohledech za vzor pro výstavbu rodinných domů. Za představu obrazu moderního města bere autor přiměřený způsob nového uzpůsobování života a na druhou stranu vnímá obytný dům jako místo osvěžujícího rozjímání a tichého klidu od neúnavné práce. Jak Kubina zmiňuje, rozšířila se v jeho době tendence využívat letní byty jako stálá sídla, neboť nejen v létě nebo během příležitostných dovolených, ale po celý rok člověk touží po opuštění stísněného města a přenáší proto svůj domov na předměstí či do okolních venkovských obcí. Tímto způsobem si autor vysvětluje vzrůstající počet rodinných domků obklopených zahradami, které si obchodníci, úředníci a podnikatelé nechávají stavět na předměstích stranou od života naplněného nervózním chvatem. Také Liberec může dle autora potěšit mnoha typy takového domu a je na to patřičně hrdý. Proto se Kubina vymezuje proti stati Josepha Augusta Luxe, v níž je Liberec označen jako město zaplněné nájemnými domy a tonoucí v ošklivosti, čímž „prošlo potupou v těžkém boji o svůj národní svéráz a kulturu“,¹⁵¹ neboť ačkoli Kubina připouští měnící se potřeby převládajícího světa podnikatelů a obchodníků, přece jen vnímá stále pronikavější snahu po uměleckém utváření města. Ztracený cit pro sladění uměleckého výrazu se dle Kubiny vracel, o čemž již mohly svědčit některé nové objekty. Sen moderního člověka o účelném, vně i zevnitř stylovém domově plném vzduchu a slunce nemohl být jinde realizován lépe. Kde jinde bylo možné nalézt takové „Eldorado“ jako v severních Čechách, které by nabízelo rekonvalescentům příjemné podnebí v blízkosti přírody, turistům krásné hory a sportovcům volné pole pro činnosti podporující dobré zdraví.¹⁵² Kubinův článek polemizuje s pohledem Josepha Augusta Luxe na libereckou městskou zástavbu. Autorovým zjevným názorem

151 KUBINA, Josef: Vom *Reichenberger Einfamilienhaus*, s. 11. Kubina zde má na mysli obecně prospěšnou libereckou stavební společnost Gemeinnützige Baugesellschaft, která pod vedením architekta Ernsta Schäfera vystavěla blok obytných domů v prostoru okolo dnešního Sukova náměstí. Blíže k tomuto projektu viz *Das Reichenberger Villenviertel am Kaiserhügel*, *Reichenberger Zeitung*, roč. 39, č. 228, 26. 9. 1897, s. 7–8.

152 KUBINA, Josef: Vom *Reichenberger Einfamilienhaus*, s. 15.

je přesvědčit čtenáře o rozvíjející se liberecké architektuře. Tímto příslibem je dle něj například výstavba domů obecně prospěšnou libereckou stavební společností (Gemeinnützige Baugesellschaft) a typ vilového obytného domu od architekta Maxe Kühna.

4.5 Louis Trenkler

4.5.1 Historie soukenictví na Liberecku

V muzejním časopise byl publikován text přednášky Louise Trenklera o vývoji soukenictví na Liberecku.¹⁵³ Přednášku Trenkler zahájil po úvodním oslovení přítomných zaměřením na počátky soukenického řemesla na Liberecku. Když roku 1579 přišel ze Slezska do Liberce Urban Hoffmann, aby se stal soukenickým tovaryšem, působil zde již „velmi vážený“ soukenický cech sdružující mistry tohoto řemesla. Roku 1577 Liberec obdržel právo konat dvakrát ročně trhy, čímž místní řemeslníci a obchodníci získali možnost nabízet své zboží i zákazníkům z okolí a z jiných měst. Kdo se chtěl tehdy věnovat soukenickému řemeslu, měl nejprve absolvovat nejdříve čtyřleté, poté tříleté učební období, aby se mohl stát tovaryšem. Pro získání pozice mistra musel jeden rok pracovat u jiného mistra (takzvaný Mutjahr), nebo musel po tři roky „vandrovat“. Teprve poté mohl vypracovat mistrovský kus, který předložil ke zhodnocení mistrům cechu.

Velký rozmach v soukenictví nastal za vlády Albrechta z Valdštejna. Značnou část poptávky po textilním zboží pro jeho velkou armádu pokryly místní soukenické cechy z Valdštejnových panství. Tento rozvoj se však po jeho smrti zastavil, neboť pokračující třicetiletá válka zasáhla obchod se sukem a rychle postupující protireformace donutila mnoho protestantských mistrů kvůli „náboženské nesnášenlivosti“ odejít ze země.¹⁵⁴ Po válce

153 TRENKLER, Louis: Die Entwicklung der Schafwollindustrie in Reichenberg, in: *Zeitschrift des Nordböhmischen Gewerbemuseums – Neue Folge*, roč. 4, 1909–1910, s. 70–76.

154 „Lange Zeit hindurch konnte sich die noch junge Gilde indes des beginnenden Aufschwunges nicht erfreuen, denn der 30jährige Krig schlug Handel und Wandel neuerlich tiefe Wunden und die schnell darauf folgende Gegenreformation 1650 zwang zahlreiche protestantische Meister wegen religiöser Unduldsamkeit zur Auswanderung“,

o španělské dědictví počátkem 18. století, jejímž vyústěním byly mírové smlouvy z roku 1713, podle nichž podunajská monarchie získala Neapolsko, Benátsko, Sardinii a Španělské Nizozemí, nabízely se obchodníkům se sukrem slibné obchodní styky s novými zeměmi. Země však „nemohla dojít klidu“, neboť ji zasáhla sedmiletá válka, jejíž následky po dlouhou dobu poznamenaly i Liberecko. Po bitvě u Liberce 21. dubna 1757 obyvatelé města prchali do lesů, drancování a pálení bylo na denním pořádku. Na těžce zkoušený kraj pomyslela císařovna Marie Terezie, která sjednala odběr libereckého sukna od terstských obchodníků, kteří je dováželi do Orientu. Ztráta většiny řemeslně vyspělého Slezska přiměla císařovnu zamyslet se nad řemeslnou výrobou v monarchii. V roce 1783 přijel do Liberce vládní komisař, aby prozkoumal situaci a odstranil neduhy. V roce 1786 vydal císař Josef II. zákaz dovozu zahraničního zboží do Rakouska. Tento zákaz zahrnoval také sukno, čímž posílila pozice soukenického řemesla na domácím trhu. Kontinentální blokáda Anglie přinesla pro liberecké soukenictví nová odbytiště a obchodní kontakty, z nichž mezi nejvýznamnější patřila města Frankfurt nad Mohanem, Lipsko a Braunschweig, jejichž obchodníci hledali náhradu za chybějící anglické zboží.

V roce 1808 přicestovali do Liberce švýcarští obchodníci, aby zde vybudovali obchodní domy a vyváželi liberecké soukenické výrobky do své vlasti a do jižního Německa. Velké urychlení výroby znamenal vynález létajícího člunku, který umožňoval snížit obsluhu tkalcovského stavu z dvou osob na jednu. Velký pokrok znamenal také spřádací stroj, neboť příze se do té doby předla ručně. Podle tehdejších statistik, které však nebyly zcela přesné, směřovala až polovina produkce ze severočeského regionu mimo území monarchie. V této době liberečtí obchodníci se sukrem čile obchodovali s carským Ruskem. Tyto kontakty však narušilo zavedení dovozního cla v roce 1813. Předpoklady budoucího všeobecného rozvoje však vzaly dočasně zasvé

viz TRENKLER, Louis: *Die Entwicklung der Schafwollindustrie in Reichenberg*, s. 71.

po rakouském státním bankrotu v roce 1811. Byly to nové textilní stroje, které přivedly bohaté soukeníky k většímu bohatství a zakládání velkých textilních podniků. Přerod soukenického řemesla v tovární velkovýrobu a vznik velkých firem probíhal v Liberci mezi lety 1820–1830. Společně s tím se rozvíjel obchod s Itálií, Tureckem a přes Hamburk s dalšími zeměmi. V tuto dobu odcházeli synové bohatých měšťanů do Francie, Itálie a Německa, aby se zde učili a pracovali. Když se vrátili domů, využívali svých nabytých znalostí v rodinném podniku.

Johann Liebieg se do Liberce přistěhoval jako soukenický tovaryš a již za několik let se svým bratrem Franzem založil podnik, který dosáhl světového věhlasu. Trenkler v souvislosti s rozvojem textilních strojů zmiňuje také sociální pnutí ve společnosti a bouře místních dělníků. První stávka textilních dělníků, kteří se cítili být poškozeni či ohroženi zaváděním nových strojů, se v severních Čechách odehrála v roce 1844. Dav vzbouřenců táhl po okolí, dělníci rozbíjeli stroje, napadali mistry a vedoucí továren. Zastavení byli teprve až Spolkem libereckých ostrostřelců, kteří představovali tehdejší ozbrojenou moc města. Revoluční léta 1848–1849 a válka v Uhrách a v Itálii ztížily obchod ve vnitrozemí. Velké hamburské firmy v tuto dobu zprostředkovávaly obchod se severskými zeměmi, Šlesvickem-Holštýnskem, Švédskem a baltskými zeměmi. Výrazný pokles v textilním průmyslu lze zaznamenat také po roce 1873, kdy vídeňskou burzu postihl po předchozích letech prosperity velký propad. Rakouský trh byl zaplaven levným a méně kvalitním zbožím z Anglie a Belgie. Liberecký průmysl se snažil této konkurenci čelit příklonem k masovější produkci podobných látek. Zatímco někteří textilní průmyslníci se v tuto dobu vypracovali v bohaté velkopodnikatele, jiní v důsledku neschopnosti přizpůsobit se novým výrobním podmínkám zkrachovali. V posledním dvacetiletí 19. století ustoupil liberecký export do zámoří vlivem rozvoje průmyslu v Severní a Jižní Americe. Vliv na ústup ze zámořských trhů mělo také přeorientování libereckého průmyslu na levnější sortiment. Louis

Trenkler v závěru přednášky dodal, že jako vývozce textilních výrobků může odebírat pouze specializované zboží libereckého průmyslu, které musí být zhotoveno přesně podle přání a potřeb jednotlivých zemí. V tuto dobu, kdy se móda rychle měnila, vyráběly textilní firmy z Francie a Anglie mnohem méně stejnorodých výrobků než rakouské podniky, které dle přednášejícího měly na trh přicházet s rozmanitým a kvalitním zbožím, s nímž by se dokázaly uplatnit na trzích v západoevropských zemích a v Americe.

Přednáška Louise Trenklera byla primárně určena pro členy liberecké Obchodní a živnostenské komory.¹⁵⁵ Typu posluchačstva odpovídal také obsah přednášky. Trenkler zaměřil svůj výklad na hospodářské aspekty dějin soukenického řemesla. Předmětem jeho zájmu se stal popis ekonomických vztahů v severních Čechách i v celé podunajské monarchii. Podrobně sledoval historii rozvoje severočeských textilních podniků v průběhu 19. století a zabýval se předními osobnostmi, které tyto firmy zakládaly či vedly. Trenklerovu zájmu se těšil především rodinný podnik Johanna Liebiega. Co však bylo záměrem sdělení přednášejícího, můžeme sledovat v jeho mimořádném zájmu o odbytiště, do nichž v minulosti obchodníci s libereckým textilem směřovali, a s kterými druhy zboží se obchodovalo. Trenklerovu přednášku pro členy Obchodní a živnostenské komory proto můžeme chápat vedle historického výkladu také jako pomůcku pro liberecké textilní podnikatele a obchodníky, aby se zorientovali v minulém i soudobém vývoji obchodu s textilem.

Zajímavou pasáží jsou slova o čase, „který ubíhal v neustálé změně rozkvětu a úpadku, střídaly se roky tučné a hladové, jenže tyto v rozporu s biblickou tradicí trvaly obvykle mnohem déle“.¹⁵⁶ To bychom mohli považovat za určitou

155 TRENKLER, Louis: *Die Entwicklung der Schafwollindustrie in Reichenberg*, s. 70, pozn. 1.

156 „Aber im Handel und Wandel gibt es keine Stabilität. Im steten Wechsel von Auf und Nieder eilt die Zeit vorüber, auf die fetten Jahre folgen die dünnen, nur daß diese im Widerspruche zur biblischen Überlieferung in der Regel weit länger währen,“ viz TRENKLER, Louis: *Die Entwicklung der Schafwollindustrie in Reichenberg*, s. 75.

formu ideologizujícího výroku ve smyslu asketického pojetí kapitalistické morálky, jak ji formuloval na počátku 20. století německý sociolog Max Weber v eseji *Protestantská etika a duch kapitalismu*.¹⁵⁷ Významným aspektem moderního západního kapitalismu byla dle Webera racionalizace společnosti založená na propojení ekonomického a etického myšlení, přičemž dosažení zisku se stalo cílem lidského života a zároveň bylo regulováno morálními principy. Dle kalvinistického učení o predestinaci se pozemské působení člověka považovalo za jediný prostředek jak prokázat, že jedinec je hoden Boží přízně. Práci vnímal kalvínský protestantismus jako „povolání k něčemu“, k čemu má člověk cítit závazek.¹⁵⁸ Jedinec se proto měl vyhýbat nestřídmosti a požitkům, neboť jej odváděly od duchovních hodnot. Odmítání rozkoší mělo být bojem proti nerozumnému nakládání s majetkem, a tudíž spravovat majetek, který Bůh křesťanu nadělil, bylo pro něj morální povinností.¹⁵⁹ Tato askeze, kterou Weber označoval jako vnitrosvětskou (innerweltliche), se stala základem pro vznik moderního západního kapitalismu. Trenklerova slova o „letech tučných a hubených“ proto můžeme považovat za upozornění na etické aspekty podnikání a potřebu racionálního přístupu k majetku. Mohlo se však rovněž jednat pouze o běžnou frázi známou z Bible.

157 WEBER, Max: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1. vyd. Tübingen, Mohr 1934.

158 NEŠPOR, Zdeněk – LUŽNÝ, David: *Sociologie náboženství*, 1. vyd. Praha, Portál 2007, ISBN 978-80-7367-251-5, s. 57.

159 LOUŽEK, Marek: *Protestantská etika a duch kapitalismu*, in: *Politická ekonomie: teorie modelování, aplikace*, roč. 58, 2010, č. 5, s. 697, ISSN 0032-3233.

4.6 Ostatní

4.6.1 Památník císaře Františka Josefa I.

Muzejní časopis zveřejnil zprávu o slavnostním odhalení památníku císaře Františka Josefa I. v Jablonci nad Nisou, které proběhlo 14. srpna 1910 za přítomnosti arcivévody Ferdinanda Karla.¹⁶⁰ Památník byl umístěn na promenádě Střeleckého parku. Šest schodů vedlo na terasu, na níž stál podstavec sochy vysoký 3,2 metru. Napravo i nalevo vedly schody na další terasu obklopenou balustrádami. Celý památník byl 8,5 metru široký a na přední straně 12,8 metru dlouhý. Socha císaře dosahovala výšky 2,8 metru. Na přední straně podstavce se nacházel nápis Kaiser Franz Josef I. Bronzová deska na zadní straně podstavce nesla nápis „K šedesátiletému jubileu vlády Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa I. vybuďoval c. k. Střelecký spolek z darů vlasteneckých občanů německého města Jablonec nad Nisou a s příspěvkem Společnosti na podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách. Odhaleno na oslavu 150 let trvání spolku 14. srpna 1910 za přítomnosti majora Heinricha Endlera“.¹⁶¹ Socha císaře byla zhotovena z bronzu. František Josef I. měl na sobě maršálskou uniformu, plášť a klobouk. Váha sochy spočívala na levé noze. Zatímco pravá ruka visela podél těla volně dolů, levice se opírala o rukojeť šavle. Hlava se lehce nakláněla dopředu. Návrh pro památník vytvořil ředitel jablonecké uměleckoprůmyslové školy Moritz Knab. Model figury císaře pocházel od chebského akademického sochaře Adolfa Mayerla.

160 Das Kaiser Franz Josef-Denkmal in Gablonz, viz *Zeitschrift des Nordböhmisches Gewerbemuseums – Neue Folge*, roč. 5, 1910–1911, s. 32–33.

161 „Zum 60jährigen Regierungsjubiläum Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I errichtet von dem k. k. priv. Schützenkorps aus Spenden patriotischer Bürger der deutschen Stadt Gablonz an der Neisse und mit Unterstützung der Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen. Enthüllt zur Feier des 150jährigen Korpsbestandes am 14. August 1910 unter dem Major Heinrich Endler.“

Bronzový odlitek sochy zhotovila vídeňská firma A. Josef Selzer. Kamenické práce obstaral Johann Hujer ze Smržovky. Stavbu památníku zajistil stavitel Johann Schwalm. Zahrada okolo památníku byla vytvořena dle návrhu předsedy Střeleckého spolku Heinricha Flanderky.

5 Závěr

„Naše série statí „Umělecké památky severních Čech“, která má být představena v postupném sledu, usiluje o to podat výklad o zajímavých severočeských uměleckých objektech skrze fakta, která budou podepřena spolehlivými prameny“.¹⁶² Těmito slovy Pazaurek uvozoval svou první studii věnovanou regionálním dějinám. Celkem pod názvem *Nordböhmisches Kunstdenkmäler* publikoval pouze dva články (o kostele sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí v roce 1896 a klášterním kostele v Hejnicích o rok později). Oba texty se zabývaly především osobnostmi architektů uvedených sakrálních staveb. Badatelský zájem o místní umělecké památky a kulturní dějiny však Pazaurek projevoval po celou dobu svého působení v Severočeském průmyslovém muzeu. Ve studiích o zámcích Frýdlant a Náchod propojoval architektonický vývoj těchto objektů se vztahem jejich majitelů k umění a snaze o sebeprezentaci, jež měla ukotvovat jejich roli a postavení v rámci české šlechty. Významným příspěvkem k dějinám liberecké architektury byla studie o domovních dveřích, kterým se do Pazaurekovy doby nikdo odborně nevěnoval. Pazaurek pro své odborné články využíval také prameny z muzejních sbírek. V případě studie o bitvě u Liberce se jednalo o neobvyklý porcelánový šálek, jehož prostřednictvím seznamoval čtenáře s dějinami vojenství a vzájemným vztahem dvou významných rakouských vojevůdců. Skleněný rytý pohár darovaný do muzejních sbírek Franzem hrabětem z Clam-Gallasu mu sloužil k popisu podoby libereckého zámku na konci 17. století. Malby na terčích Spolku libereckých ostrořelců mu umožnily podat výklad ke kulturním a sociálním dějinám regionu v průběhu 19. století.

¹⁶² PAZAUREK, Gustav Edmund: *Nordböhmisches Kunstdenkmäler. Die St. Laurentiuskirche in Gabel*, s. 58.

Za zajímavý pramen k dějinám myšlení a kultury na počátku 20. století můžeme považovat polemiky Ernsta Schwedeler-Meyera a Josefa Kubiny s textem Josepha Augusta Luxe o stavu liberecké městské zástavby či stať Heinricha Schindlera o nerealizovaném projektu architekta Oskara Rösslera. K soudobému uměleckému vývoji a postavení ženy v tehdejší společnosti se váže článek Josefa Kubiny o tvorbě umělkyně Idy Madelaine Demuthové. Text přednášky Louise Trenklera o historii soukenictví na Liberecku dokládá, jaký význam měl textilní průmysl a jakou společenskou roli zastávali textilní podnikatelé v severních Čechách.

Námětem pro další bádání by mohlo být zpracování historie vlastivědné sbírky Severočeského muzea v Liberci, jež by nám ozřejmilo, které osoby darovaly či prodávaly muzeu předměty, jež se staly součástí nové akvizice, a zda lze nalézt vztahy, na jejichž základě byly nové sbírkové předměty přijímány, aby sloužily ke zobrazení muzealizované historické skutečnosti v regionu.

6 Seznam pramenů a literatury

6.1 Prameny

6.1.1 Prameny archivní

Archiv Severočeského muzea, Copir-Buch Nr. 9, 1893–1905.

6.1.2 Prameny tištěné

Allgemeine Deutsche Biographie. Band XVII, 1. vyd. Leipzig, Duncker und Humblot 1883.

Allgemeine Deutsche Biographie. Band XVIII, 1. vyd. Leipzig, Duncker und Humblot 1883.

Allgemeine Deutsche Biographie. Band XXVI, 1. vyd. Leipzig, Duncker und Humblot 1888.

Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Theil 16, 1. vyd. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1867.

BLAŽEKOVÍČ, Karl von: *Chronik des k. k. 31. Linien-Infanterie-Regimentes*, 1. vyd. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1867.

Das Reichenberger Villenviertel am Kaiserhügel, *Reichenberger Zeitung*, roč. 39, č. 228, 26. 9. 1897, s. 7–8.

Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild. Böhmen II, 1. vyd. Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerei 1896.

Dipl. Ing. Architekt Oskar Rössler †, *Reichenberger Zeitung*, roč. 69, č. 177, 28. 7. 1928, ranní vydání, s. 3.

DLABACZ, Bohumír Jan: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theile auch für Mähren und Schlesien*, 1. vyd. Praha, Gottlieb Haase 1815.

EDLER, Wilhelm von Janko: *Das Leben des kaiserlich-königlichen Feldmarschalls Gideon Ernst Freiherr von Laudon*, Wien, Gerold 1869. *Laudon im Gedicht und Liede seiner Zeitgenossen*, 1. vyd. Wien, Braumüller 1881.

ELSTER, Otto: *Die Piccolomini-Regimenter während des 30jährigen Krieges besonders das Kürassier-Regiment Alt-Piccolomini, Stammtruppe des k. u. k. Dragoner-Regiments Nr. 6, Prinz Albrecht von Preußen. Nach den Akten des Archivs zu Schloß Nachod*, 1. vyd. Wien, Seidel und Sohn 1903.

HALLWICH, Hermann: *Reichenberg und Umgebung. Eine Ortsgeschichte mit spezieller Rücksicht auf gewerbliche Entwicklung*, 1. vyd. Reichenberg, Franz Jannasch 1874.

HIEKE, Wenzel: Die Berka von Duba und die Besitzungen in Böhmen, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 24, 1886, s. 116–155.

HIEKE, Wenzel: Die Berka von Duba und die Besitzungen in Böhmen II, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 25, 1887, s. 51–75.

HOFFMANN, Anton: *Geschichte der alten Häuser auf der Nordseite des Altstädter Marktplatzes in Reichenberg, welche aus Anlass der Erbauung*

eines neuen Rathauses im Mai 1888 abgetragen worden sind, 1. vyd. Wien, A. Schöpfer 1888.

HOFFMANN, Anton: *Geschichte der Kreuzkirche in Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, 1864.

ILG, Albert: *Die Fischer von Erlach. Leben und Werke Joh. Bernh. Fischer's von Erlach des Vaters*. 1. vyd. Wien, Konegen 1895.

ILG, Albert: Über die Gabeler Kirche, in: *Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs*, roč. 12, 1889, s. 68–69.

JUNGHÄNDEL, Max: *Die Baukunst Spaniens von ihren hervorragendsten Werken*, 1. vyd. Dresden, Gilbers'sche Königliche Hof-Verlagsbuchhandlung 1890.

KÖPL, Karl: Die Stadtkirche in Gabel. Zwei archivalische Beiträge von K. Köpl, in: *Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs*, roč. 18, 1895, s. 65.

LLOYD, Henry: *Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preußen und der Kaiserin Königin mit ihren Allirten I–VI*, 1. vyd. Berlin, Gedruckt und verlegt von Johann Friedrich Unger 1783–1801.

LUX, Joseph August: Wiener Brief, in: *Der Kunstwart. Rundschau über alle Gebiete des Schönen; Monatshefte für Kunst, Literatur und Leben*, roč. 20, 1907, č. 1, s. 53–54.

MICHEL, Wilhelm: Ida Madelaine Demuth – München, in: *Deutsche Kunst und Dekoration: illustrierte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerisches Frauen-Arbeiten*, Band 20, 1907, s. 234–236.

MILTNER, Jindřich Otakar – Neumann, Josef: *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Privatmünzen und Medaillen*, 1. vyd. Praha, Verlag des Vereins 1852–1868.

Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums, roč. 1–23, 1883–1905.

MÜLLER, Rudolf: Die Kapelle des gräfl. Clam-Gallas'schen Schlosses in Reichenberg, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, roč. 20, 1881–1882, s. 313–319.

MÜLLER, Rudolf: *Geschichte der k. k. priv. Reichenberger Schützen-Gesellschaft*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlage der Schützen-Gesellschaft 1895.

NÉMETHY, Franz: *Das Schloss Friedland in Böhmen, und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche; nebst einigen alten Urkunden und eigenhändigen Briefen des Herzogs Waldstein*, 1. vyd. Praha, Gottlieb Haase 1818.

ORTWEIN, August: *Deutsche Renaissance in Österreich. Böhmen I*, 1. vyd. Leipzig, E. A. Seemann 1884.

ROHN, Jan Karel: *Chronic vormals Böhmischer Cron-Lehen, nunmehr ins Allodium gezohener zweyer Städten Friedland, und Reichenberg, in welcher deren allda gewesten hohen Herrschaften Succession, als deren Berken de Duba, deren von Biberstein, deren von Rädern, des von Wallenstein, deren von Gallas, und deren von und zu Clam, ihre Helden-Thaten, und Würden, Aufkommen der Städten, Veränderungen der Religion, der catholischen geistlichen Hirten Nachfolge, Kriegs-Bedrängnussen, Stadt- und Gerichts- Sachen, verschiedene Glücks- und Unglücks- Zufälle, und was sonst etwann merckwürdiges allda vorgangen, theils aus fleissigen Geschicht-Schreibern, theils aus*

geschriebenen Anmerkungen zusammen getragen seynd, 1. vyd. Praha, Ignaz Pruscha 1763.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl V. Podkrkonoší*, 1. vyd. Praha, Šimáček 1887.

SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen: darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden. Band IV, Bunzlauer Kreis*, 1. vyd. Praha, Normalbuchdruckerei 1786.

SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen. Band II, Bunzlauer Kreis*, 1. vyd. Praha, J. G. Calve'schen Buchhandlung 1834.

WEYHE-EIMKE, Arnold von: *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi, Ritter des goldenen Vließes, deutscher Reichsfürst und Gemahl der Prinzessin Maria Benigna Franziska von Sachsen-Lauenburg. Quellen-Studie aus dem Schloß-Archive zu Nachod*, 1. vyd. Pilsen, Steinhauser und Korb 1871.

Zeitschrift des Nordböhmischen Gewerbemuseums, roč. 1–8, 1906–1913.

6.2 Literatura

100 let Severočeského muzea v Liberci, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1973.

Allgemeine Deutsche Biographie. Band XXXIV, 1. vyd. Leipzig, Dunckler und Humblot 1892.

ANDĚL, Rudolf: Kristián Karel z Platz a Ehrentalu v čele správy gallasovských statků (1690–1722), in: *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*, VOJTÍŠKOVÁ, Marie (ed.), Praha, Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství 1980, s. 123–139.

BAUMANNOVÁ, Dagmar: Obecná problematika regionalismu v německé historiografii, in: *Sborník Muzea Blansko*, roč. 2, 1996, s. 3–10, ISSN 1211-6688.

BÍLKOVÁ, Libuše: *Střelecké štíty 1819–1862. Katalog výstavy ze sbírek Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1993.

Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder I–III, 1. vyd. München, Oldenbourg 1979–2000.

BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub: Fabián Václav Harovník a rokoková nástropní malba v náchodském zámku, in: *Památky. Historie*, roč. 43, 1948, s. 82–97.

BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub – KROPÁČEK, Jiří: *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*, 1. vyd. Praha, Odeon 1991, ISBN 80-207-0246-6.

Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a edic historických pramenů, PÁTKOVÁ, Hana (ed.), Dolní Břežany, Scriptorium 2000, ISBN 80-86197-20-4.

Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848 I–II, Ústí nad Labem, Albis International 1996–1997, ISBN 80-901761-6-X (sv. 1) 80-86067-04-1 (sv. 2).

FUGER, Walter: *Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archiven 1991*, München 1992, s. 21–55, ISSN 0944-0763.

HABÁNOVÁ, Anna: *Liberec jako centrum německo-českého výtvarného umění v první polovině 20. století*, dizertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta 2012, vedoucí práce Alena Pomajzlová.

HABÁNOVÁ, Anna: *Plánovaná novostavba galerijní budovy v Liberci v první polovině 20. století*, in: *Fontes Nissae*, roč. 11, 2010, s. 77–111, ISSN 1213-5097.

HARANTÍKOVÁ, Vendula: *Časopis Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums – Zprávy Severočeského průmyslového muzea*, bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická 2014, vedoucí práce Anna Habánová.

HERAIN, Karel: *Ředitel Dr. Gustav Edmund Pazaurek zemřel*, in: *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci*, roč. 8, 1935, s. 273–274.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 1. vyd. Praha, Libri 2000, ISBN 80-7277-023-3.

HORYNA, Mojmír: Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích,

in: *Umění*, roč. 29, 1981, s. 437–447.

HOUFEK, Václav: Regionální dějepisectví a nacionalizace společnosti do roku 1918 na příkladu Ústecka, in: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*, KAISEROVÁ, Kristina – RAK, Jiří (edd.), Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně 2008, ISBN 978-80-7414-053-2, s. 64–104.

Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg, 1. vyd. Reichenberg, Rudolf Gerzabek 1904.

KALINA, Walter: Painting for the General. Pieter Snayers' Piccolomini Cycle, in: *Mapping Spaces. Networks of Knowledge in 17th Century Landscape Painting*, GEHRING, Ulrike – WEIBEL, Peter, München, Hirmer Verlag 2014, ISBN 978-3-7774-2230-5, s. 254–261.

KAŠPAROVÁ, Anna: První časopis Severočeského muzea, in: *Jubilejní čtvrtletník Severočeského muzea v Liberci*, roč. 3, 2013, č. 1, s. 1–3, ISSN 1805-0964.

KELCHTERMANS, Leen: Honinh In on Pieter Snayers' Working Method: Relief of Leuven, 1635, in: *Mapping Spaces. Networks of Knowledge in 17th Century Landscape Painting*, GEHRING, Ulrike – WEIBEL, Peter, München, Hirmer Verlag 2014, ISBN 978-3-7774-2230-5, s. 262–277.

KŘEN, Jan: *Politické aspekty vztahů české a německé historické vědy. Strojopis referátu předneseného na semináři „Bilance výzkumu česko-německých vztahů a německých studií v České republice“ konaného v Praze ve dnech 4. až 6. prosince 1996*, Praha, 1996.

- KUBÁT, Bohumil: *Liberecké mříže*, 1. vyd. Liberec, Česká beseda 1981.
- KUBEŠ, Jiří: Hlavní sál – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století), in: *Česko-slovenská historická ročenka*, roč. 10, 2005, s. 31–59, ISSN 1214-8334.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, 3. doplněné vyd. Praha, Lidové noviny 2009, ISBN 978-80-7106-402-2.
- LOUŽEK, Marek: Protestantská etika a duch kapitalismu, in: *Politická ekonomie: teorie modelování, aplikace*, roč. 58, 2010, č. 5, s. 689–704, ISSN 0032-3233.
- LOZOVIUK, Petr: *Interethnik im Wissenschaftsprozess: deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, 1. vyd. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2008, ISBN 978-3-86583-288-7.
- LUG, Viktor: *Schriften über Reichenberg und Reichenberger Kreis*, 2. vyd. Reichenberg, Landschaftsverein Jeschken-Iserland des Deutschen Heimatbundes 1942.
- MANDLEROVÁ, Jana: Tematická orientace německé historiografie v Čechách ve druhé polovině 19. století, in: *Sborník historický*, roč. 36, 1989, s. 99–132.
- MEZEROVÁ, Jana: Monarchie na mušce aneb modernizační procesy 19. století na střeleckých terčích, in: *Sborník Národního muzea v Praze. Acta Musei nationalis Pragae. Řada A – Historie*, roč. 67, 2013, č. 1–2, s. 3–10, ISSN 0036-5335.

MOHR, Jan: Historie budov, ve kterých Severočeské muzeum sídlilo, in: *Půvab květů historie*, NOVÁKOVÁ, Kateřina Nora (ed.), Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 2013, ISBN 978-80-87266-15-1, s. 17–23.

MOHR, Jan: O rodinném domu před sto lety, in: *Sborník Severočeského muzea, Historia*, roč. 14, 2005, s. 121–127, ISSN 0232-0592.

MOHR, Jan: Sto let periodických publikací Severočeského muzea, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 7, 1984, s. 5–24.

MOHR, Jan: Umělečtí kováři a zámečníci při stavbě budovy Severočeského průmyslového muzea v Liberci, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 13, Liberec 2004, s. 76–94, ISSN 0232-0592.

MOHR, Jan: Užité umění v odkazu Heinricha Liebiega a Severočeské průmyslové muzeum v Liberci, in: *Kunstschatze des Mäzens Heinrich von Liebieg = Umělecké poklady mecenáše Heinricha von Liebiega*, GROSSKINSKY, Manfred (ed.), Frankfurt am Main, Museums Giersch 2012, ISBN 3-935283-26-1, s. 213–229.

NEŠPOR, Zdeněk – LUŽNÝ, David: *Sociologie náboženství*, 1. vyd. Praha, Portál 2007, ISBN 978-80-7367-251-5.

Neue Deutsche Biographie. Band VIII, 1. vyd. Berlin, Dunckler und Humblot 1969, ISBN 3-428-00189-3.

Neue Deutsche Biographie. Band IX, 1. vyd. Berlin, Dunckler und Humblot 1972, ISBN 3-428-00190-7.

Neue Deutsche Biographie. Band XV, 1. vyd. Berlin, Duncker und Humblot 1987, ISBN 3-428-00196-6.

Neue Deutsche Biographie. Band XX, 1. vyd. Berlin, Duncker und Humblot 2001, ISBN 3-428-00201-6.

Neue Deutsche Biographie. Band XXII, 1. vyd. Berlin, Duncker und Humblot 2005, ISBN 3-428-11203-2.

NEVRLÝ, Miloslav: Bibliografie Jizerských hor do roku 1945, *Sborník Severočeského muzea. Přírodní vědy*, roč. 15, 1986, s. 195–252.

NUSKA, Bohumil: Dějiny Severočeského muzea, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 2, 1959, s. 3–28.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band V, 1. vyd. Wien, Hermann Böhlaus 1970.

OSZCZANOWSKI, Piotr: Náhrobek Melchiora z Redernu – pomník křesťanského rytíře, in: *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách. Sborník příspěvků z kolokvia konaného v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 25.–26. listopadu 1999*, HRUBÁ, Michaela – HRUBÝ, Petr (edd.), Ústí nad Labem, Albis international 2001, ISBN 80-86067-52-1, s. 139–189.

OSZCZANOWSKI, Piotr: *Pomnik chrześcijańskiego rycerza: Nagrobek Melchiora von Redern we Frýdlancie – opus vitae Gerharda Hendrika z Amsterdamu*, 1. vyd. Wrocław, Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu 2013, ISBN 978-83-64358-24-1.

PALATA, Oldřich: Malé ohlédnutí za historií Severočeského muzea v Liberci, in: *Půvab květů historie*, NOVÁKOVÁ, Kateřina Nora (ed.), Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 2013, ISBN 978-80-87266-15-1, s. 9–16.

PALATA, Oldřich: *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci*, 1. vyd. Liberec, Severočeské muzeum v Liberci 1988.

PÁVEK, Vladimír: *Sedmdesát pět let Severočeského musea v Liberci*, 1. vyd. Železný Brod, Beseda 1949.

PAZAUREK, Gustav Edmund: *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände. Nordböhmisches Gewerbemuseum*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlag des Nordböhmisches Gewerbe-Museums 1898.

PAZAUREK, Gustav Edmund: *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände. Nordböhmisches Gewerbemuseum, 2. Folge*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlag des Nordböhmisches Gewerbe-Museums 1905.

PAZAUREK, Gustav Edmund: *Das Nordböhmisches Gewerbemuseum 1873–1898. Denkschrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, 1. vyd. Reichenberg, Nordböhmisches Gewerbemuseum 1898.

PAZAUREK, Gustav Edmund: *Die Gläserammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, 1. vyd. Leipzig, Karl W. Hiersemann 1902.

PAZAUREK, Gustav Edmund: *Kleiner Führer durch das Nordböhmisches Gewerbemuseum in Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, Selbstverlag des Museums 1899.

PAZAUREK, Gustav Edmund: *Kunstschmiede- und Schlossarbeiten des 13. - 18. Jahrhunderts: aus den Sammlungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, 1. vyd. Leipzig, Karl W. Hiersemann 1905.

PFFAFENBICHLER, Matthias: Documenting Military Events in Seventeenth-century Battle Scenes, in: *Mapping Spaces. Networks of Knowledge in 17th Century Landscape Painting*, GEHRING, Ulrike – WEIBEL, Peter, München, Hirmer Verlag 2014, ISBN 978-3-7774-2230-5, s. 244–253.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*, 3. vyd. Praha, Argo 1997, ISBN 80-7203-060-4.

SEDLÁČEK, August: *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*, 1. vyd. Praha, Česká akademie věd a umění 1923.

SCHEYBAL, Josef Václav: Nejstarší veduta Liberce, in: *Sborník Severočeského muzea. Historia*, roč. 9, 1988, s. 212–215.

SCHWEDELER-MEYER, Ernst: *Heinrich Freiherr von Liebiegsche Gemäldesammlung der Stadt Reichenberg*, 1. vyd. Reichenberg, Haus der Stadt 1906.

SUCHOMEL, Filip – PALATA, Oldřich: *Japonská sbírka Severočeského muzea v Liberci. The Japanese collection of the North Bohemian Museum in Liberec*, 1. vyd. Praha, Národní galerie 2000, ISBN 80-7035-241-8.

SVOBODA, Milan: *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů*

16. a 17. věku, 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova v Praze – Togga 2011, ISBN 978-80-7308-356-4.

SVOBODA, Milan: Znovunalezený a vydaný rukopis Franze Némethyho o dějinách držitelů Frýdlantu (1278–1803), in: *Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník*, roč. 8, 2007, s. 183–185. ISSN 978-80-7372-280-7.

TVRZŇÍKOVÁ, Lenka: *Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935)*, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta 2011, vedoucí práce Milan Togner.

VLČEK, Pavel: *Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí*, 1. vyd. Praha, Ústav dějin umění AV ČR 2014, ISBN 978-80-86890-50-0.

WEBER, Max: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1. vyd. Tübingen, Mohr 1934.